

Život na uhorsko-osmanskom pohraničí v rokoch 1596 – 1687 na príklade Gemerskej stolice*

HELENA MARKUSKOVÁ

Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta UK v Bratislave

V priebehu druhej polovice 16. storočia prenikli Osmani na územie Gemerskej stolice. Tento región začali postupne obsadzovať a ovládať od roku 1554. Porovnaním vplyvu, charakteru a dosahu osmanskej moci na oblasť Gemerskej stolice môžeme vymedziť dve obdobia osmanskej nadvlády. Prvé (1554 – 1593) vymedzuje dobytie Fiľakova a jeho následné oslobodenie na začiatku pätnásťročnej vojny. Obdobie druhej osmanskej nadvlády je späté s vytvorením a existenciou jágerského ejáletu a ohraničujú ho roky 1596 – 1687.

V našom príspevku sa zameriame na obdobie druhého osmanského panstva v Gemerskej stolici, konkrétne na vybrané okruhy života obyvateľov na pomedzí osmanskej a uhorskej moci. Ide o mimoriadne zaujímavú problematiku, ktorá podnecuje množstvo výskumných otázok. V práci sme spracovali len niektoré z nich. Náš výber determinoval charakter informácií obsiahnutých v archívnych prameňoch, s ktorými sme pracovali. Hlavnú časť nášho výskumu sme realizovali v Štátnom archíve v Banskej Bystrici a v Maďarskom národnom archíve v Budapešti (Magyar Nemzeti Levéltár). V Štátnom archíve v Banskej Bystrici sme pracovali s fondmi *Gemerská župa I. 1504 – 1803, Kongregačné spisy; Koháry-Coburg I.* a *Zvolenská župa, Militaria 1613 – 1720*. Fond Gemerská župa I. predstavoval kľúčový zdroj pre náš výskum. Obsahuje cisárske patenty, nariadenia a listy od županov, uhorských svetských aj cirkevných hodnostárov aj cisárskych kapitánov adresované stolici. Vo fonde sa nachádzajú záznamy rôznych sporov, súpisy sťažností voči Osmanom či listy od osmanských úradníkov. Fond Koháry-Coburg I. tvorí korešpondencia Koháriovcov s pohraničnými kapitánmi aj s osmanskými hodnostármi, vďaka čomu ponúka cenný pohľad na život

* Štúdiá vznikla v rámci grantu VEGA 1/0165/11 Reflexia uhorsko-osmanských vzťahov v prameňoch 16. – 17. storočia.

na uhorsko-osmanskom pohraničí.

K prvým závažnejším problémom, ktorý sme sa rozhodli spracovať, bola otázka zajatcov. Zaujímalo nás, kedy a za akých okolností dochádzalo k zajímaniu miestneho obyvateľstva Osmanmi, či je možné zistiť počet chytených Gemerčanov a aký veľký bol úbytok obyvateľstva Gemerskej stolice v dôsledku zajímania otrokov. Tiež sme sledovali konkrétne prípady únosov obyvateľov a možnosti zrekonštruovania ich osudov, prípadne ich cesty na slobodu. Ďalej nás zaujímali prípady zranenia alebo zabitia domáceho obyvateľstva v rôznych pohraničných potýčkach. Okrem toho sme sledovali aj prípady osmanských „návštev“ v gemerských dedinách. Išlo o situácie, keď sa Osmani vybrali priamo do gemerských sídiel, pričom neboli známe príčiny ich príchodu. Čas týchto stretnutí dopadla pokojne, pri niektorých sme zaznamenali rôzne menšie i väčšie konflikty. Popri týchto otázkach sme sledovali aj ďalšie problémy, ktoré zasahovali do života miestnych obyvateľov. Všimli sme si aj súpisy sťažností voči porušovaniu prímeria, ktoré spisovali obe strany a konflikty medzi jednotlivcami, ktoré zvykli končiť vzájomnými súbojmi. Vyskytli sa aj prípady sťahovania obyvateľov z nespлатneného na spoplatnené územie. V dokumentoch sme našli aj ukážky neutrálnych až pozitívnych vzájomných kontaktov. Nie vždy sme mali pre skúmaný problém dostatok materiálov pochádzajúcich z Gemerskej stolice, preto sme niekedy siahli po dokumentoch, ktoré sa týkali okolitých stolíc a pomohli nám ilustrovať danú situáciu. Vychádzali sme z predpokladu, že strety s Osmanmi boli v susedných stoliciach podobné, a preto je v týchto prípadoch možné aplikovať analógiu.

Práca je v prvom rade postavená na analýze archívnych prameňov, ktoré predstavovali základ výskumu problematiky života na uhorsko-osmanskom pomedzí. Preklady vybraných prameňov sme zaradili na záver štúdie.¹

¹ Vzhľadom na množstvo prameňov, s ktorými sme pri písaní štúdie pracovali, nebolo možné zaradiť preklady všetkých prameňov. Rozhodli sme sa preto vybrať na preklad také, ktoré reflektujú rôzne otázky života na uhorsko-osmanskom konfinii a zastupujú uhorskú aj osmanskú stranu. Často sa tiež stávalo, že v archívnych prameňoch-listoch rozoberali pisatelia rôzne otázky, nielen tie, ktoré sa dotýkali spolunažívania s Osmanmi a niekedy boli informácie tohto typu len okrajovou súčasťou prameňa, preto sme sa pre výbere prameňov určených na podrobný preklad do slovenčiny riadili aj tým, aby boli v danom prameni čo najrozsiahlejšie údaje o skúmanej problematike. Prevažná väčšina

Skôr než rozoberieme prípady, ktoré ilustrujú život na uhorsko-osmanskom pomedzí, priblížime špecifiká osmanskej správy na území, ktoré prináležalo pod osmanskú moc.

Organizácia jágerského vilájetu

Najdôležitejším predstaviteľom jágerského vilájetu bol miestodržiteľ,² ktorého úlohou bolo zabezpečiť bezpečnosť rájov,³ ich nerušenú prácu, platenie daní a poplatkov, dodávanie naturálií a vykonávanie robôt. V Osmanskej ríši boli miestodržiteľia aj ostatní úradníci menovaní do svojich funkcií len dočasne, kým ich neodvolali a nepremiestnili na iné pôsobisko, preto sa osmanskí úradníci a spolu s nimi aj vojaci permanentne sťahovali z jedného pohraničného hradu do druhého. Miestodržiteľia dostávali za svoje služby miesto platu léna, ktoré mali len v dočasnej držbe, čo vplývalo na hospodárenie, ako aj na život poddaných.⁴

Jágerskí miestodržiteľia sa na svojom poste striedali pomerne často. Len málokto z nich pôsobil vo svojom úrade dlhšie obdobie, ako napr. paša Ibrahim, ktorý zotrval na pozícii miestodržiteľa preukázateľne aspoň štyri roky v období rokov 1612 – 1615. Pomerne často sa stávalo, že sa v jednom roku vystriedali aj dvaja miestodržiteľia, ako v roku 1654 Mehmed a Mustafa, v roku 1663 zas Mustafu vystriedal Kasym a v roku 1670 na post beglerbega nastúpil po Husejnovi Ali. Práve časté striedanie na miestodržiteľskom poste komplikovalo riadenie vilájetu, dokonca sa stávalo, že ani zástupcovia Vysokej Porty nevedeli, kto momentálne stojí na jeho čele.⁵ Táto situácia sa negatívne odrazila aj na

prameňov bola napísaná v maďarskom jazyku, len malé percento predstavovali listy a dokumenty napísané po latinsky.

² Miesto držiteľa nazývaný *beglerbeg* bol najvyšším úradníkom a vojenským veliteľom vojsk vo vilájete. Beglerbeg mal často vysokú civilnú hodnosť paša, niekedy aj vyššiu vezír. Za svoju službu dostával léno s výnosom vo výške 600 tisíc až 1,5 milióna akčí ročne. BLASKOVICS, Jo zef. *Rimavská Sobota v čase osmanskotureckého panstva*. Bratislava: Obzor, 1974, s. 309.

³ Pôvodný význam slova *rája* je ovca, v množnom čísle stádo. V Osmanskej ríši sa pojmom rája označovali poddaní. Do 17. storočia označoval tento termín moslimských aj nemoslimských poddaných (najmä roľníkov), od 17. storočia pod ním Osmani rozumeli nemoslimské poddané obyvateľstvo. *Tamže*, s. 319.

⁴ BLASKOVICS, ref. 2, s. 27.

⁵ *Tamže*, s. 58.

postavení poddaných, hlavne kvôli plateniu daní. Striedanie beglerbegov viedlo k duplicitnému inkasovaniu poplatkov, čo viedlo k sťažnostiam spoplatneného obyvateľstva. Takýto prípad máme zmapovaný u rimavskosobotských rájov, ktorých sťažnosť vyústila do zmeny v spôsobe platenia daní.⁶

V riadení vilájetu mal po beglerbegovi a jeho zástupcovi (*kajmakán*) podstatné miesto aj osobný tajomník miestodržiteľa *kethüdá*.⁷ Ten zotrval vo svojej službe tak dlho ako miestodržiteľ. S každým novým beglerbegom prišiel aj nový *kethüdá*. *Kethüdá* viedol miestodržiteľovi administráciu, inkasoval príjmy, preberal naturálne dávky, vystavoval za ne potvrdenky a vydával iné úradné spisy.⁸

V prípade, že sa na miestodržiteľa obrátili jeho poddaní s dôležitou otázkou⁹ prizval si svoj poradný orgán - *diván*,¹⁰ ktorý mu pomohol prijať v spornej otázke rozhodnutie. Členmi tohto *divánu* boli vyší

⁶ O zmene spôsobu platby sa rozhodlo v roku 1656, čo potvrdzuje osmanská listina z Rimavskej Soboty č. 73. Ide o nariadenie jágerského miestodržiteľa pašu Mehmeda vydané na základe sultánskeho *fermanu*: „Pretože sú *chássom jágerského beglerbega*, dávajú *beglerbegovi* 1000 *čiernych gurušov* [florénov] ročne. Keď sú však v niektorom roku dosadení do spomenutého vilájetu *beglerbegovia* dva-tri razy, každý z nich žiada od týchto (obyvateľov) 1000 *čiernych gurušov*, násilne ich vyberá a úplne ich utláča...Spomenutí obyvatelia vároša [mesta] na základe vznešeného rozkazu žiadali a prosili za prítomnosti všetkých hodnostárov vilájetu o dokument, (v ktorom) by sa na riadilo v zhode s vysokým rozkazom, že majú odo dňa *Hyzyra* [deň sv. Jura] 24. apríl] do dňa *Kásyma* [deň sv. Demetera, 26. október] dávať každému prichodzíemu (*beglerbegovi*) vždy za tri mesiace (len) 250 *čiernych gurušov*. Preto bol vydaný tento list ako dokument, aby ich ani z našej strany, ani z inej strany nemohli obťažovať a znepokojovať tak, že by žiadali (čo len) o jeden peniaz alebo o jedno zrnko viac.“ *Tamže*, s. 163-164.

⁷ *Kethüdá* sa označoval aj pojmami *kihája*, *kiaja* a *tihaja*. KOPČAN, Vojtech. Príspevok k dejinám osmanskej správy na Slovensku (1541 – 1686). In *Vlastivedný časopis*, 1968, 16, s. 118.

⁸ Napr. listina č. 7 z Rimavskej Soboty: „Z rúk richtára vároša *Rima Sonpot* [Rimavská Sobot] menom *Pajíž gártó Ištóán* [Ištóán Pajszgy], bol úplne zaplatený a odovzdaný *kesim* [suma] 1000 *gurušov*, ktorý má zaplatiť richtár spomenutého vároša v tomto 1013-tom roku. Preto mu bolo vydané do rúk toto potvrdenie. *Sluha Hasanov, kethüdá*.“ BLASKOVICS, ref. 2, s. 116-117.

⁹ K takýmto problémom patrila napríklad ochrana poddaných pred nespravodlivým vyberaním mýta (listina č. 89 z Rimavskej Soboty). BLASKOVICS, ref. 2, s. 173.

¹⁰ *Diván* = v tomto prípade poradný zbor miestodržiteľa. Všeobecne poradný zbor sultánov, skladal sa z vezirova a najvyšších štátnych úradníkov na čele s veľkovezirom. *Diván* rozhodoval o najdôležitejších finančných, politických, vojenských a administratívnych otázkach ríše. *Tamže*, s. 311.

úradníci a velitelia vojenských zborov jágerskej pevnosti.¹¹

Riešenie súdnych záležitostí v ejalete mal na starosti *kádi*. Bola to veľmi dôležitá funkcia a aj poddaní sa na neho, v prípade rôznych problémov, často obracali. Kádi rozhodoval v sporných otázkach¹² a pri svojom rozhodovaní sa pridržiaval šarie a kánúnu. Staral sa aj o to, aby boli vykonané nariadenia a rozkazy vyšších orgánov. Tiež dozeral na spravodlivé spisovanie do defterov a vyberanie daní, takže mal aj kontrolnú funkciu. Kádi tiež vykonával odpisy úradných listín.¹³ V prípade vážnejších prečinov sa dokonca stretávali aj sudy, ktorým predsedal kádi. Treba však zdôrazniť, že kádi riešil len spory, ktoré sa dotýkali otázok spoluzitia s Osmanmi, ostatné problémy riešila miestna samospráva.¹⁴

V prípade, že poddaní nepochodili u jágerských úradníkov (beglerbeg či kádi), mohli sa so svojimi sťažnosťami obrátiť na vyššie inštanície, pričom tu existovala istá postupnosť krokov. Najprv riešil problémy poddaných budínsky miestodržiteľ¹⁵ alebo budínsky diván.¹⁶ Budínsky

¹¹ Členmi divánu, ktorý v rokoch 1660–1661 (listina z Rimavskej Soboty č. 89) riešil problém nespravodlivého oberania poddaných na poplatkoch za mýto boli: Mehmed, veliteľ martalovcov; el-Hadžy Ahmed, veliteľ bölüka dobrovoľníkov; Mehmed, veliteľ delostrelcov; Mustafa, veliteľ pešiakov; Ahmed, veliteľ azabov; Halil, veliteľ pevnosti a Musly, veliteľ janičiarov. *Tamže*, s. 174. Vo všeobecnosti sa miesto držiteľov diván skladal z defterdára, kádiho, veliteľa janičiarov a hlavných dôstojníkov pohraničných vojsk KOPČAN, ref 7, s. 118.

¹² K sporným otázkam, ktorými sa kádi zaoberal patrili najmä problémy s platením daní. Išlo o rôzne prehmaty voči „rájom“, keď sa osmanskí páni obohacovali na ich úkor. Najčastejším príkladom bolo nezákonné zvyšovanie poplatkov, inkasovanie desiatku za úradný výkon a viacnásobné inkasovanie daní od poddaných v čase zmeny na miesto držiteľskom poste. Takýto problém musel riešiť kádi Nasrullah ben Hamza v roku 1615, ktorý nakoniec rozhodol v prospech rájov. BLASKOVICS, ref. 2, s. 129.

¹³ Napr. rimavskosobotská listina č. 210 je úradným odpisom, ktorý vyhotovil jágerský kádi Mustafa v roku 1672 z nariadenia miesto držiteľa pašu Mehmeda, ktorý obyvateľom Rimavskej Soboty znížil ich dane. *Tamže*, s. 254-255.

¹⁴ KOČIŠ, Ladislav. Dejiny filakovského sandžaku. In *Vlastivedné štúdie Gemera*, 1973, 2, s. 68-69.

¹⁵ Budínsky beglerbeg riešil sťažnosti Rimavskosobotčanov v listinách číslo 12, 22, 25, 55 a 57. Najčastejšie sa na neho obyvatelia obracali kvôli problémom s neprímeraným zvyšovaním daní, kvôli opätovnému výberu už zaplatenej sumy a opakovanému požadovaniu už zaplatenej sumy pri zmene na poste jágerského beglerbega. BLASKOVICS, ref. 2, s. 120, 127-128, 130-132, 150-153. Viac o postavení budínskeho miestodržiteľa v KOPČAN, ref 7, s. 118.

¹⁶ Budínsky diván sa v listine č. 182 z roku 1669 zaoberal problémom s vyberaním mýtnych

beglerbeg mal v porovnaní s miestodržiteľmi ostatných uhorských vilájetov aj v 17. storočí nadradené postavenie, a preto mohol rozhodovať v sporoch.¹⁷ V prípade, že sa poddaní nedomohli riešenia svojich problémov v Budíne, obrátili sa dokonca aj na samotného sultána.¹⁸ Ten po preskúmaní spornej otázky rozhodol o riešení problému a svoje rozhodnutie adresoval jágerskému miestodržiteľovi alebo jágerskému a hatvanskému kádimu. Aby sa zamedzilo prípadným problémom s dodržiavaním jeho nariadenia, na konci sultánskeho fermanu bolo vždy upozornenie: „*Tých, ktorí vzdorujú, napíšte nám aj s menami a titulmi. Nedopusťte, aby v tejto záležitosti musel znovu prísť môj vznešený rozkaz.*“¹⁹

K úradníkom jágerského vilájetu patrili aj tlmočníci,²⁰ ktorí umožňovali komunikáciu s uhorským obyvateľstvom, ďalej defterdár,²¹

poplatkov od rimavskosobotských obchodníkov. BLASKOVICS, ref. 2, s. 236-237.

¹⁷ Touto otázkou sa zaoberal aj žitavský mier. V jeho ôsmom bode sa píše, že v prípade porušenia mieru v jednotlivých vilájetoch sa má podať hlásenie príslušnému miestodržiteľovi. Ak ten nevykoná nápravu, má sa problém nahlásiť budínskemu beglerbegovi, ktorý je nadriadený ostatným, a ten má vykonať spravodlivosť. „*Ha a temesvári boszniai, egri és kanizsai tartományokban a békével ellenkező dolog történnék, tegyenek jelentést az illető helytartóknak; ha azok nem szolgáltatnának igazságot, akkor a budai beglerbégnek, ki mindnyájak fejeül és főnökéül rendeletik, tegyenek jelentést s az szolgáltaison igazságot.*“ KARÁCSON, Imre. *Török történetírók III. 1566 – 1659*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1916, s. 364.

¹⁸ Osmanský sultán Mehmed IV. vydal pre Rimavskosobotčanov spolu jedenásť fermanov. Išlo o listiny číslo 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 212, 235, 236. Sultán v nich zakazoval nezákonné pokutovanie obyvateľov Rimavskej Soboty a výber desiatku kethüdöm a dvadsiatku házinedárom z platoných povinností (listina č. 157), ďalej zakazoval nútenie do roboty, z ktorej sa už obyvatelia peňažne vykúpili (č. 158), oslobodil ich z povinnosti platenia poplatku za pálenie vápna (č. 159), určil maximálnu výšku mýtného poplatku (č. 160), zakázal výber krvného pri náhodnej smrti poddaného (č. 162), zakázal vyberanie daní nad stanovenú sumu (č. 163), určil dávanie vianočného daru miestodržiteľovi len raz za rok (č. 164), zakázal obťažovanie rájov, ktorí sa z nepriateľského (tj. uhorského) územia presťahovali do Rimavskej Soboty (č. 165) a zakázal miestodržiteľom preberať od Rimavskosobotčanov textilie za polovičnú sumu (č. 212 a 235). BLASKOVICS, ref. 2, s. 213-224, 256-257, 271-274.

¹⁹ *Tamže*, s. 214.

²⁰ V prípade rimavskosobotských listín sa s tlmočníkmi stretávame len na dvoch miestach. V listine č. 85 sa spomína tlmočník Beše Husejn z janičiarskeho zboru a v listine č. 231 pri odovzdávaní kesimu figuruje tlmočník čelebi Husejn. *Tamže*, s. 171, 269.

²¹ *Defterdár* stál na čele finančnej správy. Menovala ho priamo Vysoká Porta, ktorej bezprostredne podliehal. Dohliadal na súpis daní a registrov o príjmoch a výdavkoch. KOPČAN, ref. 7, s. 118.

čavuš,²² emín²³ a házinedár.²⁴

Vznik kondomína na uhorsko-osmanskom pomedzí a jeho špecifiká

Dlhotrvajúce boje vyčerpali Osmanskú ríšu i Habsburgovcov natoľko, že ani jedna strana nebola schopná dosiahnuť rozhodujúce víťazstvo. V pohraničných oblastiach tak vzniklo široké pásmo, na ktoré si robili nárok obe strany, tzv. *kondomínium*.²⁵ Toto sporné územie si priľastňovali, ale nedokázali si zabezpečiť jeho úplné ovládnutie.

Hlavným znakom kondomína bolo vymáhanie daní, poplatkov a iných poddanských povinností od obyvateľstva na dve strany, t.j. Osmanom aj uhorským feudálom a zároveň istá dvojitosť na úseku administrácie a práva.

Táto dvojitosť neexistovala len v oblasti daňovej, ale premietla sa aj do súdnej a administratívnej sféry. Osmanskí sudcovia síce pôsobili v centrách správy, ale mimo nich prenechávali riešenie súdnych sporov na miestnu správu. Pre Osmanov sa tak kompromis medzi sandžakom a stolicou stal jedinou schodnou cestou. Uhorská administratíva i súdnictvo prísne dohliadali na to, aby sa poddaní neobracali na osmanské úrady v otázkach, ktoré spadali pod uhorskú kompetenciu, pretože takéto správanie bolo považované za prejav „turcizmu“ a bolo trestané smrťou.²⁶

Vznik kondomína súvisel aj s tým, že Osmanská ríša dosiahla v 16. storočí vrchol svojej rozpínavosti, ktorý bol zároveň aj hranicou jej možností. Na prelome 16. a 17. storočia sa už zmietať v hospodárskych a vnútorných problémoch,²⁷ ktoré ju značne oslabili, a preto nebola

²² Existovalo viacero druhov čavušov, ich úlohou bolo doručovať rozkazy a prijímať cudzích vyslancov. BLASKOVICS, ref. 2, s. 310.

²³ V tomto prípade išlo o úradníka, ktorý vykonával daňové súpisy a inkasoval niektoré dane. *Tamže*, s. 311.

²⁴ *Házinedár* bol pašov pokladník a komorník. *Tamže*, s. 313.

²⁵ HEGYI, Klára. Le condominium hungaro-ottoman dans les eyalets hongrois. In *Actes du 1er Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes*. Szófia, 1969, s. 593–603.

²⁶ PIRICKÝ, Gabriel. *Charakter osmanské moci v Uhrách*, s. 2-3. [online]. Dostupné na internete <http://www.proorient.sk/c_texty.html>; VESELÁ-PŘENOSILOVÁ, Zdenka. Ke vzťahu slovenského ľudu k osmanskej expanzii. In *Československý časopis historický*, 1975, 23, s. 692.

²⁷ Oslabenie osmanskej moci spôsobili predovšetkým nepretržité vojny nielen v Uhorsku, ale aj na východe s perzským šahom, v Stredozemnom mori s Benátkami, vojny v Arábii

schopná premeniť situáciu v Uhorsku vo svoj prospech. Osmanská ríša v Uhorskom kráľovstve nedokázala uplatniť svoju správu tak, ako sa jej to podarilo na Balkáne či v Anatólii. Osmani síce okupovali rozsiahle uhorské územia, ale ani zďaleka sa im nepodarilo ich aj ovládnuť a naplno v nich uplatniť svoju správu a zákony. Vznik kondomínia je tak vo všeobecnosti vnímaný ako znak oslabenia osmanskej moci, zároveň ho však môžeme z osmanskej strany považovať aj za istý prejav pragmatizmu. Osmanská elita si totiž uvedomovala, že rozsiahle územie ríše nie je možné úplne kontrolovať, a preto ponechala okrajovým častiam istú mieru samostatnosti.

Kontinuita uhorského štátu zostala v osmanskom zábore zachovaná a šľachta neraz z rozdelenia ríše na tri časti paradoxne ťažila. Prvoradé bolo, že Osmanom ich premenlivé vojenské úspechy nestačili na konsolidáciu svojej moci v Uhorsku. Vzhľadom na to, že sa Osmanom nikdy nepodarilo vojensky ovládnuť celé územie, bol tento prechodný stav charakteristický pre celé obdobie osmanskej nadvlády. Osmani sa v uhorských vilájetoch nikdy nestali neobmedzenými pánmi a aj keď ich považovali za vysunuté bašty islamu, v skutočnosti ich nedokázali včleniť do svojej ríše. Navyše postupné oslabovanie osmanskej moci nahrávalo uhorským feudálom, ktorých moc sa pozvoľna na úkor Osmanov rozširovala.²⁸

Problematickou kondomínia sa zaoberali aj mierové zmluvy. Tá z Drinopola (17. február 1568) určila, aby poddaní platiaci na dve strany platili len Osmanom. Prímerie z ústia Žitavy (11. november 1606) však vytvorilo akýsi právny základ pre kondomínium, keď uznalo zdanenie na obe strany.²⁹

a v severnej Afrike. Tieto vojny stáli nesmierne sumy peňazí a vyčerpali všetky zdroje Osmanskej ríše. Nepomer medzi štátnymi príjmami a výdavkami neustále stúpala a mal za následok zhoršenie hospodárskej situácie, nárast cien a zvyšovanie daní. BLASKOVICS, ref. 2, s. 26. Zároveň dochádzalo k neustálemu znehodnocovaniu strieborných mincí – akčí, čo vyvolávalo veľkú nespokojnosť. Ríšou okrem toho v období rokov 1596–1610 zmietali aj celáľijské povstania. KREISER, Klaus – NEUMANN, K. Christoph. *Dějiny Turecka*. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2010, s. 92-93.

²⁸ PIRICKÝ, ref. 26 s. 7.

²⁹ PÁLFFY, Géza. *A tizenha tudik század története*. Budapest : Pannonica Kiadó, 2000, s. 42. V 15. bode žitavského mieru sa píše, že dediny, ktoré sa poddali po dobytí Jágru, majú opäť platiť daň: „Az Eger elfoglalása után meghódolt, adófizető falvak ismét fizessenek.“ To isté sa spomína aj v 16. bode: „Fülel, Szécsen, Nógrád váraktól Egernek, Budának és Esztergomnak

Život na uhorsko-osmanskom pomedzí

Kvalitu života obyvateľstva žijúceho v oblastiach podliehajúcich osmanskému vplyvu podmieňovalo viacero faktorov. Asi najvýraznejšie život obyvateľov zasiahli vojny, ktoré so sebou vždy prinášali množstvo negatívnych dosahov. V 17. storočí sa medzi Habsburgovcami a Osmanskou ríšou odohrali tri takéto vojnové konflikty.

Vojny medzi Osmanskou ríšou a Habsburgovcami neboli jediné, ktoré sa počas 17. storočia v stredoeurópskom priestore odohrali. K ďalším konfliktom, ktoré zasiahli aj územie dnešného Slovenska a zásadne ovplyvnili život v ranonovovekom Uhorskom kráľovstve patrili tzv. stavovské povstania. Prvé povstanie vedené Štefanom Bočkajom (1604 – 1606)³⁰ prebiehalo počas poslednej fázy pätnásťročnej vojny a sprevádzalo ho vyrabovanie a vyplienenie rozsiahlych území Slovenska. V rokoch 1619 – 1622 sa odohralo povstanie Gabriela Betlena. Počas neho boli boje na území Slovenska početnejšie, zdĺhavejšie a ich ničivé následky ešte horšie. Nasledujúce povstanie Juraja I. Rákociho (1643 – 1645) tiež prebiehalo hlavne na území Slovenska. Posledné stavovské povstanie, ktoré sa odohralo počas 17. storočia bolo povstanie Imricha Tököliho (1678 – 1687).³¹ Obyvateľov Gemerskej stolice pritom najvýraznejšie zasiahlo práve Tököliho povstanie.³²

hódoló falvak a hódoltságban maradvá, fizessék adójuká t.“ Napokon 17. bod potrdzuje platenie daní na dve strany, ako to bolo zvykom už oddávna: „*A végeken levő többi falvak is adózának, a mint régtől fogva két részre szoktak adót fizetni.*“ KARÁCSON, ref. 17, s. 365. Tieto body o spôsobe platenia daní potvrdil aj sultán Ahmed I. v liste adresovanom cisárovi Rudolfovi z 10. októbra 1608, ktorý je potvrdeným Žitavského mieru. KARÁCSON, Imre. *Török-magyar oklevéltár. 1533-1789*. Budapest : Stephaneum nyomda r. t., 1914, s. 189.

³⁰ Pozri: PAPP, Sándor. Bocskai István török politikája a felkelés előestéjén. In *Had történelmi közlemények* (ďalej HK), 2004, roč. 117, č. 4, s. 1198-1211; KOHÚTOVÁ, Mária. Mierové zmluvy zo začiatku 17. storočia. In KOHÚTOVÁ, Mária (ed.). *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity; Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 9-23.

³¹ Pozri: VARGA J., János. A török orientáció változásai Magyarországon. Wesselényi – Apafi – Thököly 1663 – 1683. In *Történelmi Szemle*, 2007, roč. 49, č. 2, s. 289-297; VARGA J., János. Thököly Imre esztendeje: 1682. In *Történelmi Szemle*, 2005, roč. 47, č. 3-4, s. 347-371.

³² V prvom roku povstania obyvateľov Gemerskej stolice často znepokojovali výzvy na pripojenie sa k povstaniu zo strany veliteľov kuruckých vojsk, alebo naopak zákazy, aby sa k tomuto povstaniu nepridali od cisárskych veliteľov. Ani jedna strana pritom nezabudla na rôzne hrozby, ktoré mali ich žiadosti podčiarknuť. Takéto listy sú uložené v Štátnom archíve v Banskej Bystrici vo fonde Gemerskej župy: Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA

Vyššie storočia bolo územie dnešného Slovenska nepretržite bojiskom medzi vojskami povstalcov, osmanskou a cisárskou armádou. Vojaci sa na obsadenom území správali ako v obsadenej krajine, rabovali, plienili, zaberali dobytok, vozy, šatstvo, obuv, potraviny a krmivo pre kone. Obchodné cesty boli prerušené, zásobovanie armád sa stalo väčšinou otázkou rabovania, lebo ho mali na starosti velitelia, ktorí na ňom bohatli.³³

Vojny, ktoré poznamenali jednotlivé dekády 17. storočia spôsobili, že život obyvateľov, a to najmä poddaných, nebol v týchto časoch vôbec jednoduchý. Okrem vojen sa museli vysporiadať aj so situáciou, ktorú im prinieslo dvojité panstvo. Ak opomenieme ich vzťahy s uhorskými feudálmi a povinnosti, ktoré voči nim mali³⁴ a sústredíme sa hlavne na ich koexistenciu s osmanskými pánmi, môžeme zhodnotiť, že existovalo viacero faktorov, ktoré determinovali kvalitu tohto spolužitia.³⁵

BB), f. Gemerská župa I. 1504 – 1803 (ďalej GŽI), Kongregačné spisy (ďalej KS), 28. júna 1678, Plešivec, č. 1; *Tamže*, G. k. 25. júla 1678, Gemer, č. 1; *Tamže*, G. k. 26. júla, sedes judiciaria 10. augusta 1678, Krásnohorské Podhradie, č. 3; *Tamže*, G. k. 20. augusta 1678, Rožňava, č. 3; *Tamže*, G. k. 20. augusta 1678, Rožňava, č. 3. Územie Gemerskej stolice výrazne zasiahli aj boje, ktoré počas Tököliho povstania prebiehali, preto možno toto obdobie pre Gemerčanov považovať za mimoriadne náročné. Dokonca ešte aj v roku 1685 od nich povstalci vyžadovali, aby sa pridali na ich stranu, čo potvrdzuje list palatína Pavla Esterháziho z 18. septembra roku 1685. V ňom palatín vyzýval stolicu, aby sa nepripojila k povstalcovi, lebo Nové Zámky, Vacov, Novohrad a Hatvan už boli oslobodené, čo znamenalo nádej na skorý koniec bojov. „Érsek Újvárt, Nógrádot, Vácot, Hatvantis az körsztények ha talmában adván... az Istenel pogány, magyar vérre mindenkor szomjuhozó Török ellenség mellett... veszedelem éri.“ ŠA BB, GŽI, KS, G. k. 6. októbra 1685, Plešivec, š. 3. Pozri aj: DANGL, Vojtech – KOPČAN, Vojtech. *Vojenské dejiny Slovenska. II. zväzok. 1526 – 1711*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 1995, s. 76-93, 126-182.

³³ KOHÚTOVÁ, Mária – VOZÁR, Jozef. *Hospodárske dejiny Slovenska 1526 – 1848*. Bratislava: VEDA, 2006, s. 50.

³⁴ K tejto problematike pozri bližšie: SZAKÁLY, Ferenc. *Magyar adóztatás a török hódoltságban*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1981, 486 s.; SZAKÁLY, Ferenc. *Magyar intézmények a török hódoltságban*. Budapest: MTA Történettudományi intézete, 1997, 418 s.; SZAKÁLY, Ferenc. *Parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1969, s. 9-100.

³⁵ Pozri: DRENKO, Zoltán. Turecké panstvo na Slovensku a poddaný ľud. In *Vlastivedný časopis*, 1963, roč. 12, č. 4, s. 158. O živote obyvateľov, ktorí Osmanom platili poplatky ako aj o živote tých, ktorí žili v nezdanených oblastiach pozri: TIBENSKÝ, Ján. Slovensko-turecký svet v ilustráciách A. E. Birckensteina a v Uhorskom vojnovom románe W. E. Happelia. In *Vlastivedný časopis*, 1968, roč. 17, s. 112-113; VESELÁ-PRENOSILOVÁ, Zdenka. Ke vztahu slovenského ľudu k osmanskej expanzii. In *Československý časopis*

V prvom rade je potrebné zdôrazniť, že situácia vo vzťahoch gemerských poddaných a Osmanov bola v 16. a v 17. storočí podstatne odlišná. Krutých filakovských Osmanov zo 16. storočia vystriedali o poznanie miernejší jágerskí Osmani. Táto badateľná miernosť³⁶ však mala svoje opodstatnenie. Moc Osmanskej ríše bola v 17. storočí podstatne slabšia ako o storočie predtým. Pod zmenou správania sa podpísali aj hospodársky a politický úpadok ríše, zároveň aj osmanská kontrola Gemerskej stolice bola neporovnateľne menšia.³⁷ Preto aj kontakty Osmanov a spoplatnených obyvateľov boli v tomto období inakšie, miernejšie a zriedkavejšie.³⁸ K interakcii Osmanov a zdaneného obyvateľstva dochádzalo podstatne ojedinelejšie. Je tak dôležité pozrieť sa aj na to, kedy a za akých okolností sa Osmani a obyvatelia Gemerskej stolice mohli stretnúť, prípadne ktoré skupiny obyvateľstva a v akých situáciách sa dostávali do kontaktu s Osmanmi a ako tieto strety prebiehali.

Pre Osmanov bolo prvoradé to, aby im ich poddaní platili dohodnuté dane a poplatky, odvádzali naturálie a vykonávali roboty. Neplnenie si povinností bolo primárnym a zároveň najčastejším dôvodom, pre ktorý dochádzalo z osmanskej strany k postihovaniu gemerského obyvateľstva. Avšak aj tu sa ukázalo, že Osmani nevyžadovali platby vždy striktné a načas, resp. že osmanskí úradníci boli poddaným v prípade, že nemali dosť prostriedkov na zaplatenie, ochotní peniaze aj požičať a so

historický, 1975, 23, s. 687-705.

³⁶ Tu máme namysli najmä to, že v 17. storočí sa neodohrali väčšie osmanské odvetné akcie voči obyvateľom Gemerskej stolice, nedochádzalo tu ani k vypaľovaniu dedín či k hromadnému odvádzaniu obyvateľov do zajatia, ako tomu bolo v 16. storočí. Dokonca ani vo vymáhaní daní a poplatkov neboli Osmani v tomto období tak razantní ako kedysi. Naproti tomu v 16. storočí dochádzalo k takýmto akciám pomerne často. Napr. v roku 1556 Osmani vypálili v Jelšave 160 domov a 400 ľudí odviekli do zajatia. Plešivec vypálili až dvakrát, v rokoch 1558 a 1570. V roku 1561 Osmani pustošili Štítnickú dolinu a odviekli odtiaľto 307 obyvateľov. Licince a Gemerské Leváre sa kvôli nim v 16. storočí úplne vyľudnili. Osmani vyplenili aj ďalšie gemerské sídla, napr. Krásnohorskú Dlhú Lúku (v rokoch 1567 a 1570), Drnavu (v rokoch 1569 a 1570), Dobšínú (v rokoch 1556 a 1584) a mnohé ďalšie. CHALUPECKÝ, Ivan. Demografický, sociálny a národnostný vývoj a zmeny osídlenia Gemera v rokoch 1526-1711. In *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*, 1998, s. 224-225.

³⁷ Menšia možnosť kontroly danej stolice súvisela najmä s absenciou osmanských vojenských posádok na jej území a v najbližšom okolí.

³⁸ BLASKOVICS, Jozef. Turecké historické listiny z Gemera. In *Vlastivedné štúdie Gemera*, 1972, č. 1, s. 10.

splátkou počkať.³⁹ Okrem problémov spojených s odovzdávaním poplatkov a naturálií sa poddaní dostávali do kontaktu s Osmanmi pomerne zriedkavo.

Väčšina stretov poddaných s osmanským obyvateľstvom, ktoré sa nám podarilo zmapovať, súvisela s rôznymi konfliktnými situáciami, a teda s porušovaním prímeria. Príslušníci vyšších vrstiev - šľachty sa s Osmanmi stretávali podstatne zriedkavejšie a ich kontakt sa obmedzil hlavne na písomný styk. Vo vzájomnej korešpondencii najčastejšie riešili práve problémy, ku ktorým na pohraničí dochádzalo.⁴⁰ Obe strany sa snažili domôcť nápravy, prípadne sa pravidelne ubezpečovali o snahe prispieť k udržaniu prímeria „medzi oboma cisármi“. V Gemerskej stolici sa avyskytli aj prípady, že príslušníci domácej šľachty riešili s Osmanmi okrem rôznych šarvátok a problémov svojich poddaných aj otázky svojho postavenia a ochrany, a to najmä v pohnutých vojnových časoch.⁴¹

Na pohraničí dochádzalo k viacerým potýčkam, pri ktorých mali obyvatelia možnosť naraziť na Osmanov. K častým problémom patrilo odháňanie dobytká z pastvín. Osmanskí páni sa zvykli pohybovať po stolici, pričom obyvateľom spôsobovali rôzne škody najmä ekonomického charakteru (odháňanie a krádeže dobytká, oviec a koní). Stávalo sa aj to, že Osmani prišli priamo do dediny, kde ich poddaní museli pohostiť, prípadne ich obdarovať rôznymi predmetmi a niekedy sa takéto osmanské „návštevy“ vyostрили do fyzického kontaktu. Pomerne rozšírené boli aj rôzne menšie zrážky medzi osmanskými a uhorskými vojakmi, pri ktorých dochádzalo k fyzickým útokom. Často sa tieto potýčky využívali aj na ukoristenie koní či rôznych vzácnych predmetov, ako aj na oslobodenie zajatcov, ktorých mala so sebou nepriateľská strana. Zároveň boli tieto strety ideálnou príležitosťou na získanie zajatcov z radov nepriateľa. V porovnaní s predchádzajúcim storočím nebolo chytanie

³⁹ Príklad na podobnú situáciu máme v Rimavskej Sobote. Obyvatelia Rimavskej Soboty často platili džizju s ročným, dvojročným ba aj s trojročným oneskorením. Vyskytli sa aj prípady, že ak nemali dostatok peňazí na zaplatenie poplatkov, Osmani im ich požičali. V roku 1660 im hadži Ibrahim požičal 650 tl. Druhýkrát im v roku 1666 aga Mustafa bezúročne požičal 31 633 akcí na zaplatenie poplatku za seno, ktorý boli dlžní ešte z roku 1660. BLASKOVICS, ref. 2, s. 36.

⁴⁰ Ukážku takéhoto listu uvádzame v prílohe č. 1.

⁴¹ Pozri v: BLASKOVICS, ref. 38, s. 9-25.

zajatcov v Gemerskej stolici až tak masovou záležitosťou, napriek tomu ale Osmani poddaných zajímali. Zajatci mali pre Osmanov najmä ekonomický význam a predstavovali pre nich možnosť finančného priliepenia si. Napriek všeobecne pretrvávajúcim predstavám, nebolo zabíjanie obyvateľov Osmanmi v tomto období až tak rozšírené. Prípady, keď došlo k usmrteniu civilného obyvateľstva Gemerskej stolice Osmanmi, boli skôr raritné. Ak už aj na pohraničí došlo k nejakému krviprelievaniu, väčšinou išlo o rôzne zranenia, ojedinele usmrtenia, počas vojenských šarvátok, ktoré boli aj v časoch formálneho príméria dosť časté. Osoby, ktoré takto Osmani pripravili o život boli najčastejšie vojaci, ktorí dokonca pochádzali z rôznych pohraničných pevností a neraz ani neboli priamo z Gemerskej stolice.

Je potrebné zdôrazniť, že väčšina informácií z archívnych dokumentov, ktoré nám približujú život na pohraničnom území, vypovedá najmä o sporných momentoch a konfliktných situáciách, preto sme sa zamerali na tieto záležitosti. Často sú údaje v prameňoch nekonkrétne až hmlisté a neraz aj prifarbené optikou pisateľa, preto nie je prekvapujúce, že listy z uhorskej strany sú plné obvinení voči Osmanom a naopak. Vo vzájomnej korešpondencii ale obe strany vystupovali ako ochrancovia príméria. Práve tento ambivalentný pohľad oboch strán si pri analýze obsahu listín vyžaduje uvážlivý prístup, ktorý by zabránil jednostrannému a skreslenému pohľadu na problémy uhorsko-osmanského spoluzitia. Treba mať na zreteli, že život obyvateľstva neznepríjemňovali len Osmani, ale často aj uhorskí feudáli, kapitáni, vojaci cisárskych vojsk, ako aj kuruci či rôzni tuláci a zbojníci, ktorí sa po kraji pohybovali.

Okrem rôznych menších i väčších konfliktov, ku ktorým dochádzalo na pohraničí a ktoré narušovali život miestneho obyvateľstva, sa často ako dopad osmanskej prítomnosti spomína aj vplyv na spustnutie dedín, preto sme sa v prameňoch snažili sledovať aj túto problematiku. V prameňoch zo 17. storočia sa spustnutie dedín väčšinou spomínalo v prípadoch, keď sa obyvatelia sťažovali na neúmerné zaťažovanie daňami zo strany Osmanov. Vtedy sa ponosovali, že ak im ich uhorskí feudáli nepomôžu, ich sídlo určite spustne, lebo ho budú musieť opustiť.⁴² Takéto hrozby sa vyskytovali pomerne často, ale konkrétne

⁴² ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173), š. 2.

prípady spustnutia sídiel v Gemerskej stolici boli raritou. V 17. storočí sme zaznamenali len jeden prípad, ktorý zapríčinila osmanská prítomnosť. Išlo o lokalitu zvanú Barciháza,⁴³ o ktorej spustnutí vypovedali svedkovia z 15 gemerských sídiel.⁴⁴ Tí zároveň potvrdili, že im nebol známy iný prípad spustnutia dediny kvôli Osmanom.⁴⁵

Otázky života na pohraničí sa pravidelne prerokovávali a riešili. Formálne zabezpečenie mieru predstavovalo dôležitý bod stretnutí oboch znepriatelených strán. Jednotlivé body mierových zmlúv mali zaistiť udržanie poriadku a zároveň predchádzať sporom a problémom medzi oboma stranami.

Zástupcovia Habsburgovcov a Osmanskej ríše na pravidelných stretnutiach vytvorili súbor nariadení, ktoré mali predchádzať konfliktom a zároveň mali pomôcť pri riešení vzniknutých nezhôd. Značná časť z nich osvetľuje nezhody, ktoré negatívne zasahovali do života obyvateľstva, a pritom nám ponúka pohľad na riešenia, ktoré ich mali odstrániť.

Prelomom v uhorsko-osmanských vzťahoch i v problematike riešenia pohraničných konfliktov bola nepochybne mierová zmluva z ústia Žitavy uzavretá 11. novembra 1606.⁴⁶ V oblasti každodennosti mier dohliadal na otázky spolunažívania oboch strán a zmluva zakazovala bitky a všemožné roztržky na konfíniu. Napriek tomuto zákazu ale bolo povolené napadnúť zlodějov a pochytať ich.⁴⁷ Okrem pohraničných šar-

⁴³ Barciháza sa nachádzala v blízkosti Dulova. Ivan Chalupecký uvádza, že v 17. storočí zanikla kvôli Osmanom len obec *Hordontelke* nachádzajúca sa pri Ratkovej. Jej obyvatelia sa okolo roku 1650 rozutekali zo strachu pred Osmanmi a už sa sem nevrátili. CHALUPECKÝ, ref. 36, s. 229.

⁴⁴ O spustnutí Barciházy vypovedali svedkovia z Vyšnej Kaloše, Zádora, Rimavskej Seče, Comporova, Ivaníc, Cakova, Dulova, Žípu, Hrnčiarkej Vsi, Potoka, Trizsa, Poliny, Radnoviec, Nižnej Bátky a Padaroviec. ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173), š. 2.

⁴⁵ „*Nem tudgyuk hogy több falu pusztult volna el Barciházánál a Török miatt.*“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173), š. 2.

⁴⁶ V práci sme pracovali s maďarským prekladom žitavskej mierovej zmluvy. SALAMON, Ferencz. *Két magyar diplomata tizenhetedik századból*. Pest : Rát Mór, 1867, s. 257-261. Kompletný slovenský preklad bol nedávno publikovaný v: KOHÚTOVÁ, Mária. *Mierové zmluvy zo začiatku 17. storočia*. In KOHÚTOVÁ, Mária (ed.). *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity; Bratislava Historický ústav SAV, 2012, s. 27-32.

⁴⁷ Piaty bod: „*Hogy mindenféle csaták megszöjjenek. Ha pedig történet szerint valami tolvajok támadnának, és akármely résznek kárt tennének, szabad legyen efféle gonosztevőket megfogni.*“

vátok boli zakázané aj útoky na nepriateľské pevnosti, a to či už priame, alebo pomocou Isti.⁴⁸ V mierovej zmluve z roku 1618 sa v snahe predísť rôznym potýčkam na pohraničí zaviedlo, že ak sa zistí, že k zrážkam dochádza s vedomím kapitána danej pevnosti, bude zbavený svojej funkcie.⁴⁹ Aj o deväť rokov neskôr bolo na pohraničí potrebné riešiť takéto problémy. Bitky a ich vyvolávanie boli naďalej zakázané a potrestaní mali byť nielen tí, čo na nich participovali ale aj tí, čo ich iniciovali.⁵⁰

Problematika zajatcov

Osmani mali špecializované oddiely, ktoré sa venovali odvliekaniu do otroctva, išlo o krymských Tatárov a martalovcov. Zajatci mali pre Osmanov ekonomický význam, keďže ich následne predávali na trhoch. Vo všeobecnosti môžeme rozlíšiť dve skupiny otrokov. Jedných držali ako väzňov v pohraničných pevnostiach, odkiaľ sa mohli dostať na slobodu po zložení výkupného. Druhú skupinu otrokov určili Osmani na predaj v táboroch alebo na trhoch a na otrocké práce vo vnútrozemí Osmanskej ríše. Takýto osud postihol napríklad vojakov slúžiacich v novozámockej posádke, ktorých Osmani zajali pri parkanskej bitke v roku 1663.⁵¹

V Uhorsku sa Osmani prispôbili miestnym podmienkam a prístupu Habsburgovcov aj uhorskej strany. Zajatcov nechytali kvôli tomu, aby z nich urobili svojich otrokov, ale preto, aby mohli finančne profitovať na výkupnom za ich prepustenie. Z chytania a výmeny zajatcov si tak vytvorili akúsi „zárobkovú činnosť“. Tá im často pomohla získať peniaze, ktoré im chýbali v dôsledku oneskoreného vyplácania

SALAMON, ref. 45, s. 259.

⁴⁸ Šiesty bod: „Hogy várakra ütni és megvenni se titkon se nyilvoán, sem valami practicával ne légyen szabad, sőt még csak próbálni is azokat megvenni avagy elfoglalni akarminemű módon.“ Tamže, s. 259.

⁴⁹ Štvrtý bod: „A csatázások dolgában ha kisül, hogy a két fél valamilyikének egy-egy végvárbeli kapitánya tudtával történtek, az tétessék le hívatalából. Nehogy valamelyik a szerződés nem tudásával menthesse magát, ezt a szerződést mind két fél váraiban ki kell hirdetni.“ Tamže, s. 277.

⁵⁰ Ôsmy bod: „Az csatázásoknak tila lmaról és az kereskedőknek szbados utjokról, hogy mind az két részről az ha talmas császárok országai békével maradjanak...az kik pedig az ok ellen vétnek, azokat az generálisok, pasák és bégek, mind az két részről büntessék meg...büntessék meg, azokat is, az kiknek akaratjokból efféle békeség ellen való dolgok történnek.“ Tamže, s. 287.

⁵¹ SZILÁGYI, Sándor. *Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák történeti maradványai*. Pest: Eggenberger Ferdinánd M. Akad. Könyvtárúsnál, 1867, s. 326.

žoldu.⁵²

Zajímanie obyvateľov Uhorska Osmanmi veľmi farbisto opísal palatín Mikuláš Esterházi. Osmani boli podľa neho ako „vlky útočiace na barana“ a zamerali sa najmä na krádeže detí a mladých.⁵³ Ešte emotívnejší obraz osmanských krutostí páchaných na zajatcoch podal Imrich Turzo počas svojej rektorskej prednášky na univerzite vo Wittenbergu v roku 1616.⁵⁴

Zajatci sa mohli dostať na slobodu štyrmi spôsobmi: útekou, zmenou vierovyznania, výmenou za iného zajatca a zložením výkupného. Prvé dva spôsoby boli príliš nebezpečné. Zmenu vierovyznania považovali obe strany za ťažký prečin. Ľudí, ktorí prestúpili na nepriateľskú stranu a boli chytení, väčšinou neminul krutý trest. Najčastejšie skončili napichnutí na kôl alebo ich priviazali ku kolu a zaživa upiekli.⁵⁵

K výmenám zajatcov dochádzalo najmä pri mierových rokovaníach, a tak bolo najbežnejšou cestou na slobodu zloženie výkupného. To sprevádzali dlhé rokovania a dohadovanie. Kým Osmani za zajatcov žiadali najmä peniaze, uhorská strana sa okrem peňazí domáhala aj koní a rôznych orientálnych tovarov. Po dohode zajatec, ak mohol, zložil časť

⁵² FODOR, Pál. Adatok a Magyarországi török rabszedésről. In *HK*, 1996, roč. 109, č. 4, s. 140.

⁵³ LADÁNYI-BENEDIKT, Ildikó. Rabok és kezesek a kőrmendi várban a XVII. század közepe. In ÚJVÁRY J., Zsuzsanna (ed.). *Mindennapi élet a török árnyékában*. Piliscsaba: Khronosz, 2008, s. 84.

⁵⁴ „O tyranství! O neslýchané a nevypravedlné ukrutenství! ...Blaze tehdáž tem, jenž již pomreli! Blaze neplodným, které nikdy dítě nerodili a nekojili! ...Zajaté zajisté lidi...maji pak predlouhe řetězy, k nimžto mnohé křesťany uvazujice, je jako hovadá k pomorským krajinám zahánějí, kdežto ve dne i v noci, byť jak přšelo neb mrzlo, zůstávají, velmi malo pokrmu dostavájice a pod holým nebem, majice ruce i nohy zvázané, nocujice. Zatím větším dílem na galeje odsouzení bývají, jiní pak polní práce konati musejí a tak žádné naděje vysvobodení a neb do vlasti se navratení míti nemožno....S dítkami však...Jaknáhle za jisté odrostli...na tri díly je obyčejne rozdělují. Silnější v kunštu vojenském cvičí...mdlejší dávají na řemeslo...Spanile pak-ach hřichu ohavného! – sodomský hřich s nimi páchájice, v nebezpečenství náказы vydávají.“ HORVÁTH, Pavol. *Rabovali Turci...: Výber z kronik a listov zo 16. a 17. storočia*. Bratislava: Tatran, 1972, s. 54-55.

⁵⁵ „Týchto odpadlíkov Turci radi prijímajú, musia sa však dať okamžite obrezať a ostrihať vlasy, odrieknuť sa kresťanskej viery...a prisahať, že po celý život budú ich úhľavnými nepriateľmi...Stávajú sa z nich najhoršie zvery...Ale keď kresťania zajmú takýchto lotrov, napichnú ich zaživa na kôl...Zajatcov zvykli aj priväzovať na koly a dávať ich nad oheň z veľmi mokrého dreva, aby čo najviac dymilo. Nad týmto ohňom ich...otáčali a zaživa upiekli.“ Po drobnejšie opisuje spôsoby trestu týchto príbežníkov W. E. Happelius vo svojom Uhorskom vojnovom románe. Slovenský preklad pozri v: TIBENSKÝ, ref. 35, s. 114-115.

výkupného a bol pustený, aby mohol zohnať aj jeho zvyšnú časť. Chudobní zajatci ale nedokázali rýchlo zozbierať peniaze na svoje prepustenie, a tak neraz strávili vo väzení aj niekoľko rokov. Kým sa nedostali na slobodu, využívali ich ich páni na rôzne práce. Najčastejšie pracovali na oprave pevností, opracovávali kamene a pomáhali pri peciach. Zároveň im bola zabezpečená aj strava. Neplatilo pritom, že by sa uhorská strana správala k osmanským zajatcom horšie, ako Osmani k uhorským, keďže ponosy na zlé zaobchádzanie so zajatcami automaticky vyvolali na opačnej strane rovnaký prístup.⁵⁶ Napríklad, keď v roku 1677 nový budínsky paša prikázal svojim vojakom, aby útočníkov nezajímali, ale zabíjali, Cisár Leopold I. tiež prikázal pohraničným vojskám, aby nezajímali Osmanov, rebelov a zbojníkov, ale aby ich rovno potrestali smrťou.⁵⁷

Výkupné za oslobodenie zo zajatia bolo vysoké a odstupňované podľa spoločenského postavenia zajatcov a ich finančnej situácie. To znamenalo, že čím lepšie postavený zajatec, tým viac peňazí sa za neho dalo očakávať, preto bolo o týchto zajatcov na oboch stranách dobre postarané. Samozrejme, podľa dobových zvyklostí mali na najvyššie postavených zajatcov nárok kráľ a sultán. Pohraniční vojaci sa tak museli sústrediť na chytenie menej zámožných zajatcov.⁵⁸

Zajatci z radov dedinského a mestského obyvateľstva väčšinou neboli schopní sa vykúpiť sami. Na výkupné im preto prispievali stoličné vrchnosti a často aj obce, ktoré na tento účel usporadúvali peňažné zbierky. Existovali aj sprostredkovatelia, ktorí sa venovali dohadovaniu podmienok predaja otrokov. Priemerná výška výkupného sa pohybovala okolo 100 zlatých za osobu.⁵⁹ Ceny však boli rôzne a ovplyvňovali ich aj ďalšie faktory. Napríklad v lete roku 1663 v čase postupu osmanských vojsk po dobytí Nových Zámkov vraj Osmani zajali toľko kresťanov, že

⁵⁶ LADÁNYI-BENEDIKT, ref. 52, s. 84-85.

⁵⁷ „*Neovesirium Budensem...demandesse...nec ullum amplius in captivare, utrum omnes, quocunque modo potuerint trucidare, ac interimere debeant...nos...resolutimus...hostes Turcae, sine perficti Rebelles extiterint, parcatur, neve ullus, esto minimus illorum, in captivitate abducat, quiu potius omnes...internecone debeantur.*“ ŠABB, GŽ, KS, G.k. 10. mája 1677, Gemer, č. 1, š. 2.

⁵⁸ LADÁNYI-BENEDIKT, ref. 52, s. 84.

⁵⁹ HORVÁTH, Pavel. Posledné obdobie tureckej moci na Slovensku. In *Historický časopis*, 1985, roč. 33, č. 3, s. 428-429.

ich predávali len za 1 zlatý a 60 denárov.⁶⁰ Zo známejších prípadov môžeme spomenúť únos manželky evanjelického farára Samuela Chalupku, za ktorú žiadal jej nový majiteľ 400 toliarov. Za oslobodenie starých chudobných žien zo Svätého Jura im stačilo po 5, 60 a 80 toliarov.⁶¹ Mladú vdovu aj s tromi deťmi, ktorú zajali v Oslanoch, prepustili za 150 zlatých.⁶² Za evanjelického farára zo Senice Štefana Pilárika najprv požadoval jeho tatársky pán 200 toliarov, nakoniec sa uspokojil so sumou 80 toliarov, za ktorú ho predal ďalšiemu pánovi.⁶³

Obchod so zajatcami existoval aj na uhorskej strane. Venovali sa mu najmä hajdúsi. Obchod s Osmanmi sa líšil v tom, že tí mali záujem o výkup alebo výmenu len významných vojenských hodnostárov. Často sa prepustenia zajatcov dožadovali vyhrážkami.⁶⁴ Naproti tomu sa uhorská strana usilovala aj v prípade významnejších Osmanov dosiahnuť ich výmenu za kresťanských zajatcov. Počet osmanských zajatcov držaných v uhorských väzniciach narástol najmä v čase oslobodzovania územia Uhorského kráľovstva spod osmanskej moci. To, že počet osmanských zajatcov bol vysoký aj po ich vyhnaní z krajiny dokazujú aj slová holandského lekára a cestovateľa Jakuba Tollia (1633 – 1696). Ten opísal, že v Komárne boli vo väznici ešte stále držaní vznešení i prostí osmanskí zajatci a čakali na vykúpenie.⁶⁵ Mnohí z nich opakovane písali listy svojim blízkym a dúfali, že za nich zaplatia, aby sa mohli vrátiť späť do svojej vlasti.⁶⁶

Podľa niektorých odhadov sa ročný úbytok obyvateľstva v

⁶⁰ HAICZL, Kálmán. *Érsekújvár multjából*. Érsekújvár: Winter Zsigmond fia könyvnyomdája, 1932, s. 193.

⁶¹ „Vypsati nemohu naši bidu a nerest na ten čas...Ačkolvek nemnoho od nich žadajú, tolíko za Margetu Rafajku 80 toлары, za Krupku 60 tol., za Annu Michalovu 5 tol., títo osírale vdovy osvobodzení žadajú, sľubujice opet rukama svíma delajice a pracujice, by i žebrotu odplatili.“ HORVÁTH, ref. 53. s. 196-197.

⁶² MATUNÁK, Michal. *Život a boje na slovensko tureckom pohraničí*. Bratislava: Tatran, 1983, s. 261

⁶³ PILÁRIK, Štefan. Výber z diela. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 228-229.

⁶⁴ HORVÁTH, ref. 58, s. 429.

⁶⁵ TOLLIIUS, Jacob. *Epistolae itinerariae: ex Auctoris Schedis Postumis, Recensitae, Suppletae, Digestae, Annotationibus, Observationibus et Figuris adornatae cura et studio Henrici Christiani Henini*. Amstelædami: Francisci Halmae, 1700, s. 147.

⁶⁶ DÁVID, Géza (ed.). *Fekete Lajos. A hódoltság török levéltári forrása i nyomában*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1993, s. 302.

dôsledku odvedenia do zajatia mohol pohybovať až na úrovni 3 000 až 4 000 obyvateľov.⁶⁷ Zamerali sme sa preto na to, koľko gemerských obyvateľov sa dostalo do zajatia a nakoľko mohli byť tieto odhady reálne. Údaje o počte ľudí, ktorí sa dostali do osmanského zajatia sú pomerne kusé, konkrétne informácie sa objavujú len vo výnimočných prípadoch, napriek tomu patrí k všeobecne zaužívaným názorom, že Osmani unášali obyvateľov hromadne a spôsobovali tak veľké škody na miestnej populácii. Správy z dokumentov naznačujú, že unesených obyvateľov nebolo až tak veľa. Vzhľadom na to, že údaje o zajatcoch pochádzajúcich z Gemerskej stolice sa vyskytli len zriedkavo, môžeme daný problém komparovať aj so situáciou v susedných stolicách.

V roku 1629 boli na žiadosť Petra Koháriho spísané prehrešky Osmanov voči prímeriu, ktoré spáchali za ostatné štyri roky. Súpis sa pritom sústredil práve na problém zajatcov. V správe mu za dané štyri roky podali svedectvo o únose troch detí. K tomu došlo v roku 1627. Okrem toho ešte Osmani v danom časovom horizonte usmrtili jedného vojaka.⁶⁸ V podobnom súpise pochádzajúcom z októbra roku 1630 sa Ján Nagy (János Nagy) zmienil o siedmich prípadoch zajatia civilného obyvateľstva a o bližšie neuvedenom počte zajatých nemeckých vojakov. Informácie o zajatých boli pomerne stručné, zo všetkých bola len jedna osoba ženského pohlavia. Tá sa ako jediná dostala aj na slobodu. Išlo o manželku hajdúcha, ktorý slúžil v drégeľskej posádke.⁶⁹ Pri šiestich zajatých mužoch, resp. mládencoch vieme, že štyria z nich sa dostali do rúk peštianskeho bega Mustafu Nazura, ktorý ich napriek opakovaným žiadostiam odmietal prepustiť.⁷⁰ V ďalšom podobnom súpise, ktorého autorom bol Juraj Horvát (György Horvatth) figurovala zmienka o troch unesených ľuďoch, pričom jeden z nich bol sluhom u Pavla Budaja (Pál Budai), ďalší dvaja boli ešte chlapci.⁷¹

⁶⁷ HORVÁTH, Pavol - KOPČAN, Vojtech. *Turci na Slovensku*. Bratislava: SPN, 1971, s. 174.

⁶⁸ ŠA BB, f. Koháry-Coburg I. (ďalej KC I.), 900.

⁶⁹ „...menetnek Dregel var alla onat el lopvan egy ott valo haidu felesaget...es az szegent aszont visza niertek tüllek.“ Tamže.

⁷⁰ „...az mely negy inas legeniek mostis az Pesti Mustafa Naszur beknel vadnak, az kik felöl egy nehanzor irt feöl kapitán ur eó na gysa ga, mindenkinek ez kiknek illet, de igen keves haszna leöt.“ ŠA BB, KC I., 907.

⁷¹ „Budai Palnak egy szolgaiat lovastul vittek el...masodszor...lopva ket inas paraszt gyermeket.“ ŠA BB, KC I., 908.

V súpise sťažností Gemerskej stolice z rokov 1680 – 1684 môžeme nájsť len šesťnásť prípadov zajatia osôb, z toho v šiestich prípadoch išlo o deti. Vzhľadom na to, že tento súpis obsahuje sťažnosti 132 gemerských sídiel a zachytáva širšie časové obdobie, ide o pomerne nízke číslo. Rovnako sa táto hodnota javí ako veľmi nízka, aj keď vezmeme do úvahy fakt, že chytanie zajatcov malo byť obľúbenou „zábavkou“ Osmanov, ktorá im navyše prinášala aj nemalý finančný prospech.

Informácie o zajatí obyvateľov sú v súpise často pomerne kusé a objavujú sa len ako strohé zmienky bez bližšieho popisu. Obyvatelia Gemerskej Hôrky vo svojich výpovediach podali svedectvo o únose štyroch chlapcov a jedného dievčaťa, ktorých zajali martalovci v okolí Slovenskej Lupče a odniesli ich do Jágru.⁷² V Henckovciach osmanský pán zvaný Šoš (Sóos/Soós) uniesol dvoch ľudí a prepustil ich o 25 km ďalej pri Malej Panici.⁷³ K podobne postihnutým dedinám patrili aj Šivetice. Tu obyvatelia vypovedali, že Osmani už osem týždňov držia uväzneného ich človeka (pravdepodobne v Jágri).⁷⁴ Podrobnejšie sa o väznení svojich druhov vyjadrili obyvatelia Kamenian. Tí sa zmienili o tom, že Osmani pravidelne zadržovali ich obyvateľov a aj v čase ich výpovede boli piati obyvatelia Kamenian uväznení. Za týchto zajatcov dovtedy zaplatili 90 zlatých. Okrem toho popísali aj udalosť, ktorá sa odohrala v predošlom roku. Jeden uväznený Kameňčan v jágerskom väzení ochorel, dokonca aj keď sa vrátil do mestečka, bol ešte chorý a Osmanom museli za neho zaplatiť 50 toliarov.⁷⁵

Na južnom Gemeri bol pomerne známy prípad únosu Františka Kiša (Ferencz Kis), ktorý žil v Skerešove. O tejto udalosti vypovedali obyvatelia obcí Skerešovo, Polina a Otročok, ktoré sa nachádzali blízko jedna druhej. Františka Kiša, o ktorom z výpovedí vieme, že bol urodzeného pôvodu a holdoval Osmanom, teda im bol poplatný, z neznámych

⁷² „Lipcse tájárúl négy férfi gyermeket és egy leányzót hoztak be Egre a martaloczkok csak mostanában.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (P 173), š. 2.

⁷³ „A mi falunkban hogy vólt...kettüinket ala is hozott Kis Vészverésigh, ot kezességén bocsátot el.“ Tamže.

⁷⁴ „...mostis ott ül emberünk már nyolcz hete.“ Tamže.

⁷⁵ „Emberünket ode be tartya mindenkor, mostis öt emberünket tartya oda be foghva. Tavalý egy emberünk a fogsághban megh betegedet vala, haza jöt nyavalýás, csak azért mingyárt ötven tallért vont rajtunk. A mély embereket penigh oda be tart foghva, azoknak oda be üléséert fizettünk már kilenczven fotintot.“ Tamže.

príčin Osmaní zajali pri Rimavskej Sobote. Na slobodu sa dostal až po zaplatení výkupného.⁷⁶ Ďalší prípad únosu sa odohral pred rokom tiež v Skerešove, kde Osmaní prepadli dom Tomáša Šoriho (Tamas Sori). Po tom, čo ho nenašli doma, odviekli aspoň jeho dcéru. Tú prepustili až po zložení výkupného.⁷⁷ Aj v neďalekom Otročku sa obyvatelia sťažovali na výčiny Osmanov. Miestneho pastiera Osmaní chytili pri Bodóháza (Uzovská Panica), spútaného ho priviedli do jeho dediny, kde ho vymenili za veľmi nízku sumu 5 zlatých.⁷⁸

Zo 16 osôb, ktoré Osmaní v tomto období z Gemerskej stolice uniesli sa len štyria obyvatelia vrátili do svojich domov pomerne skoro. Ostatní pobudli v osmanskom väzení dlhšie a na svoje vyslobodenie si nejaký čas počkali.

Do osmanského zajatia sa často dostali aj vojaci. Takéto prípady máme zdokumentované aj v Gemerskej stolici. Z februára roku 1685 máme zachytených niekoľko prípadov zajatia vojakov. Z listu kapitána Hajnáčky sa dozvedáme len toľko, že sa dožaduje prepustenia zajatých vojakov. Nevieme prečo boli chytení, ani to, koľko ich bolo.⁷⁹ V ďalšom liste z toho istého dňa sa ten istý kapitán domáhal oslobodenia vojaka Jána Bagó (János Bagó). Ani v tomto prípade nevieme za akých okolností došlo k jeho chyteniu. Na jeho zajatie podľa všetkého neexistoval žiadny pádný dôvod, keďže v liste je niekoľkokrát zdôraznené, že bol dotyčný vojak nevinný.⁸⁰

Zajatci mali niekoľko možností, ako sa dostať na slobodu a zohnať

⁷⁶ Svedkovia zo Skerešova: „Egyebet nem tudunk, hogy fogot volna el vagy vagot volna le a Török, hanem helyünkben lakózó Kis Ferencz nevű nemes embert, noha hodolt ember volt, de sarcson bocsá totta el.“ Tamže. Polina: „Tudgyuk hogy Szkaroson lakozo Kis Ferencz nevű nemes embert, hodolt ember lévén Rimaszombatnak inen foghta el a Török, a bekesegh imár akkor megh lévén, s-sarcson bocsá totta el.“ Tamže.

⁷⁷ „Az elmúlt ősszel penigh a Sori Tamás úr hazára menven a Török, a leányát vitte volt el, s-fizetesért adta ki.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (P 173).

⁷⁸ „A csorda pasztorunkat a Borokházin megh foghta ks-be hózták Ottrocso kba kötzve, s-öt forintal valtottuk megh.“ Tamže.

⁷⁹ „...kegyelmetek egynehany haidunot s ka tonamot fogot el kegyelmetek a zert mingyart bocsasa el.“ ŠA BB, GŽ, KS, 19. február 1685, š. 13,

⁸⁰ „Bagó Janos nevű katonamot minden igaz oknelkül megh fogta tok, azért mingyart bocsasa tok el...Véggel bizony roszul fogtok jarni, ha el nembocsátjátok, az bűnös meg szokták büntetni, de az bűntelent s-az mi kegyelmes urunk ö felsege...megh nem engettek azt nektek hogy bűntelent fogjátok megh az katonat.“ ŠA BB, GŽ, KS, 19. február 1685, š. 13..

prostriedky na svoje vykúpenie. Tí z radov obyčajných poddaných ne-disponovali veľkým bohatstvom, a preto sa neraz obracali s prosbou o pomoc aj na svojich pánov. Adresovali im listy, v ktorých opisovali svoj neľahký osud a žiadali výpomoc s vykúpením. Takýto postup zvolili aj zajatci, ktorých Osmani držali vo väzení v Hatvane.⁸¹

Len v malom množstve prípadov vieme, čo sa so zajatcami stalo a či sa dostali na slobodu. Vo všeobecnosti platilo, že ak sa niekomu podarilo vykúpiť sa z osmanského zajatia, osmanskí úradníci mu o tejto udalosti vystavili potvrdenie. To jednak umožňovalo prepustenému zajatcovi slobodný odchod a zároveň slúžilo ako doklad pre ďalšie osmanské posádky. Prípady prepustenia zajatcov po zaplatení výkupného máme v dokumentoch viažucich sa k tomuto regiónu zastúpené len minimálne. Oslobodenie zajatca opisuje list budínskeho agu Mehmeta z roku 1669, v ktorom sa dozvedáme o Petrovi Šajtošovi (Peter Saytos), ktorého Osmani chytili a neskôr prepustili po zaplatení 50 tl. Pri vyplatení poplatku boli prítomní piati svedkovia a Peter Šajtoš dostal aj dokument ako potvrdenie o prepustení.⁸²

Niekedy sa zajatcov podarilo oslobodiť aj pri drobných pohraničných potýčkach. Takýto prípad opisuje v septembri roku 1681 Samuel Belovič (Samuel Bellovics) v liste adresovanom Štefanovi Kohárimu. Ten popísal konflikt, pri ktorom vojaci vedení poručikom Kakukom narazili na osmanské oddiely, ktoré smerovali do Jágru. Bitka dopadla v prospech uhorskej strany a vojakom sa podarilo ukoristiť 11 osmanských hláv, desať živých Osmanov, jednu vlajku a 30 koní aj s vecami. Podľa informácií od miestnych sedliakov, si Osmani odniesli do Hatvanu 28 mŕtvych spolubojovníkov a aj zranených bolo na osmanskej strane

⁸¹ „...keriuk kegielmedet Istennek szent halálaiert, hogi ezen siralmas dolgunkban mellettünk legien, ha kegielmetek...nem leszen soha...sem szabadul az megh.“ Magyar Nemzeti Levéltár (ďalej MNL), Magyar Országos Levéltár Budapest, Esterházy család hercegi ágának levéltára: Pál nádor iratai 1651 – 1713(ďalej P 125, PNI), mikrofilm č. 4712, zv. 70, nro. 6798. „Rabok köniörgünk nagyságodnak Isten szent halálaiért hogi minden iót cselekedgien velünk...va gi az kezesset adjia.“ Tamže, zv. 70, 6799.

⁸² „Saytos Petert meg fogtunk volt a miben vele meg alkudtunk ugy mint ötven tallerokban, az azokat biro Tóser Gergeli hazanal meg fizették ugy mint ötven tallerokat, Palla Gergeli, Palla Istvan, Jantso Andras, Szűts Istvan, Harady György ott voltak, petsétemmel erőssitem ezen levelünket, jaryon békevel Saytos Peti bara tom...es bocsassákbékével.“ MNL, P 125, PNI, mikrofilm č. 4712, zv. 69, nro. 6622. Pozri preklad celého listu v prílohe č. 3.

pomerne veľa, naproti tomu z uhorských vojakov padol len jeden. Ešte dôležitejšie ale bolo, že napadnutí Osmani so sebou viedli aj kresťanských zajatcov. Vojaci vedení Kakukom oslobodili šiestich zajatcov spolu s ďalšími, ktorých Osmani predtým chytili pri Sečanoch.⁸³ Samuel Belovič sa rozhodol poslať dvoch osmanských zajatcov Štefanovi Kohárimu a generálovi Vikimu. Koháriho ďalej informoval, že ďalších dvoch osmanských zajatcov a dve hlavy sťatých Osmanov doniesli aj vojaci z Hajnáčky. Okrem toho traja miestni (filakovskí) hajdúsi priniesli jedného zajateho Osmana spod Jágru.⁸⁴

Situáciu zajatcov spolu viackrát riešili zástupcovia oboch strán. Na podnet filakovských kapitánov a predstaviteľov miestnej šľachty sa otázkou postavenia zajatcov v roku 1680 zaoberal aj jágerský diván. Jeho rozhodnutie potvrdilo prax, ktorá fungovala na pohraničí. Diván reagoval na návrh uhorskej strany a povolil, aby zajatci, ktorí figurovali ako žobráci, sa mohli voľne pohybovať po krajine.⁸⁵ Malo sa ale dohliadnuť ma to, aby sa uhorskí zajatci nepohybovali spolu s osmanskými a naopak. Okrem toho zajatci nemali obťažovať či napádať spoplatnené obyvateľstvo a mali uchovať v krajine mier. K ďalším nariadeniam divánu patrilo, že si títo zajatci nesmeli nechať nosiť víno či pálenku ani udržiavať priateľstvá s vojakmi a hajdúchmi. Mali sa správať tak, ako si vyžadoval ich stav a situácia. Členovia divánu tiež požadovali, aby sa už zajatcom ani na jednej strane nevydávali povolenia žobrať a ubezpečili svojich náprotivkov, že v prípade ak by nejaký osmanský zajatec obťažoval poddaných, alebo udržiaval vzťahy s uhorskými zajatcami,

⁸³ „...az ka tonákkal kimentem vala Török után...s Kakukhadnagy uramis az hajdúsággal az Matra fele ment vala, azonban az hatvány Török ket szazig lovas es gyalog a táborra ment volna Egerfele, akik Debró nevű faluban Egerhez közel meg hálván, azomban Kakuk hadnagy ur csak rea iok utóén az Isten meg áldotta ugy hogy tizenegy fejét es tíz eleven Törököt egy zaszlót 30 lovat holmi partékával együt el hoztak, es azon Törökök 6 idevaló keresztény rabot vittek volna Egerben, azok felét akik minap Szecsény alatt maradtak vala, azokatis meg szabadítottak...azokközül heten szabadultak pénz nélkül s az parasztok azt beszélik, hogy huszon nyocz testet vittek be Hatványban, sebessek pedig igen felessen estek de a mieink közöl egynél több Istennek hála, nem veszet.“ ŠA BB, KCI, 330.

⁸⁴ „Generalis urnak eo na gysaga számára s az nagysa godera is egy egy rabot kivettem... be hozták a Hajnács Kovekis két feiet es ket Törököt hoztak, harom ide valo hajdukis egy Törököt Eger alól.“ Tamže. Preklad celého listu pozri v prílohe č. 4.

⁸⁵ Podľa všetkého išlo o postup, keď po zaplatení časti výkupného zajatca prepustili a umožnili mu zohnať zvyšnú časť peňazí na vykúpenie sa.

neminie ho trest.⁸⁶

Ten istý problém rozoberali vo svojom liste aj zajatci väznení v Jágri. Osmanský paša aj diván im povolili, aby mohli chodiť žobrať, čo bolo zvykom už aj predtým a zároveň sľúbili, že nikomu od nich nebude ublížené. Zajatci preto prosili, aby sa od fiľakovských pánov domohli povolenia pre osmanských zajatcov, aby aj oni mohli chodiť žobrať.⁸⁷

Niekedy sa dokonca stalo, že ľudia držaní v osmanskom zajatí sprostredkovali uhorským kapitánom informácie o osmanských plánoch. Bolo to tak v prípade listu, ktorí v roku 1678 kresťanskí zajatci adresovali Štefanovi Kohárimu z jágerského väzenia. V tomto liste podali svedectvo o zhromažďovaní sa hatvanských, solnockých a hevešských (jágerských) Osmanov v Jágri, čo podľa nich súviselo s tým, že sa chystali rabovať niekde v krajine. Z tohto dôvodu oslovili kompetentných, aby informovali o situácii aj ďalších pohraničných kapitánov a zabránili tak Osmanom v ich plánoch, pretože tí poddaným odháňali dobytok a brali otrokov do zajatia.⁸⁸ Zajatci na záver listu dokonca pridali údaj o tom, že

⁸⁶ „...ennek utána mint ennek előtte szabad járások, szabad menések legyék, s-lehessen mind az két részről való koldulló raboknak, de úgy hogy az Török rabok az magyar rabokkal egy társaságon ne járának, hanem az magyar koldulló rabok külön, és a Török rabokis külömb járának, az szegény holdulló sok esztendőktől fogva s nyomorúságot szenvedő el pusztult adó fizető jobbagyokat ne haborgassanak, ne verjenek, ne dgyanak békét, az mit ad, avagy adhatt magha jó akaratyabúll, azt jó neven vegye el, ne pusztítsák az országot. Ellenben ismét pálinkát, eger bort, nyers bort ne hordassanak az kegyelmetek koldulló rabjai, katonákkal, haidúkkal ne tartsák barátságokat...hanem tartsák magokat az mint az rabság mutatója. Ezen minden járván miis ellent nem tartunk...Ha valamely Török koldulló rabok ennek utána háborgatni fogják az szegénységhez, avagy magyar rabokkal tartják barátságokat, edgyütt járnak, hidgye el kegyelmet megh büntetődik. Az melyly Török raboknál elsőben az koldullásra terminus adatik...az kegyelmetek részéről koldulló levelet ne adgyon senki, mert az ollyan nem jár igazságon, innen az mi részünkről is senkinek nem adatik.“ MNL, P 125, PNI, mikrofilm č. 4712, zv. 69, nro. 6627.

⁸⁷ „Mi...vég Eger varában lakos koldulló Török rabok vagyunk...mindnyáian az urakhoz eő na gyságochhoz felmentünk nekik könyörögöttünk, hogy minden féle kolduló raboknak az koldulásra kija mi, vala mint ezelőtis szokás volt, szabad legien mostis...az passa és mind az urak egész diványostúl megengedték, seőt azt mondgyák, hogy minthogy az Egriek eddigis senkit nem bántottak, s-nemis háborgattak ezután is senkit nem bántanak, szabadosan járassanak. Azert mi mindnyáian kerüik...hogy...menny fel...az urakhoz, és szerezzé ki kegyelmetis az uraktúl eő na giságochtúl hogy az török koldulló rabokis legyen szabados járassok, menések az koldullásra és ezután szabadossan járassunk mint ezelőtis szabad volt.“ MNL, P 125, PNI, mikrofilm č. 4712, zv. 70, nro. 6797.

⁸⁸ „Hogy az Törökök...föl ménnek rablani mert mind az Hatvaniak es mind az Szolnokiak es Hevesiek ide jöttek Egerben es minden bizonyossan föl ménnek. Azért kérjük a lazatossan nagysa godat hogy nagysa got iryon Levára es mas vögh helyekbenis hogy valamikeppén...uttyokat megh

v deň napísania daného listu mali Osmani zasadnutie divánu, na ktorom sa dohodli, že pôjdu rabovať do Radvane, aj keď ako dodali, nebolo isté, či sa nakoniec vyberú tam alebo niekam inam.⁸⁹

Tento list je zaujímavý z viacerých hľadísk, jednak ide o informovanosť zajatcov držaných vo väzení o daniach v osmanskom vojsku a zároveň je prekvapujúce, že mali prostredníctvom listu možnosť oboznámiť svojich pánov s osmanskými plánmi. Nejde však o ojedinelý prípad. V inom liste, ktorý napísali v tom istom roku zajatci z jágerského väzenia sú zase informácie o tom, že sa Osmani spolu s kurucmi chystajú napadnúť Filakovo. Správy o osmanských plánoch mal zajatcom sprostredkovať jeden príbek.⁹⁰

Vo všeobecnosti platilo, že kým uhorská strana sa zajatcov, ktorí sa dostali do osmanských rúk, snažila vykúpiť, Osmani o odkúpenie svojich zajatcov väčšinou záujem nemali. Fakt, že realita nebola vždy takáto potvrdzuje aj prípad vykúpenia osmanských zajatcov, o ktorom nás informuje list alajbega Husajna (Husain alajbek). Ten sa snažil zabezpečiť vykúpenie Háči Ahmeda (Hacsi Amhet) a ďalších osmanských rabov, ktorí boli držaní na Muráňskom hrade. Zároveň sa riešilo aj prepustenie a odkúpenie syna Juraja Kmeťa (Kmeth Gorgi fia), ktorého držal Murtazan aga (Murtaszán aga), ktorý ho kúpil za veľa peňazí. Háči mal napísať agovi, že majú záujem o odkúpenie tohto zajatca, pričom sa mali vmestiť do sumy 3 000 tl. Aj ostatní zajatci sa mali za záruku dostať na slobodu.⁹¹ Výkupné za osmanských zajatcov bolo vo všeobecnosti vyššie

ga tolhatna nagysagot mert minden bizonyossan valamely hely leszen el rabollyak, ha isten megh nem tartosztatya rendekokat, mostis ez hegyek allyara voltanak...marhat is haytatta nakes raboka tis hoztának.“ MNL, P 125, PNI, mikrofilm č. 4712, zv. 70, nro. 6796.

⁸⁹ „P.S Mais devany volt felölő hogy Radvant akarnak elrabolni, de bizonyossan nem tudhattyuk ha ugyan oda megyen avagy mas helyre.“ Tamže.

⁹⁰ „Egy príbek mondotta vol hogy az Egri Török es az kuruczok melle mennek es Filek ala igyekeznek.“ Tamže, zv. 70, mikrofilm č. 4712, nro. 6795. Pozri aj: FODOR, Pál. Kémkedés a török korban. In *Keletkutatás*, 1995, ősz, s.121–126.

⁹¹ „Hacsi Amhetnek es az több raboknak, meghirtam az szegeni raboknak az elöt az mely levelet költtetek, és Murtazan a gha rabiát kértitek. Passa uram az varbely a ghakatosze hívatta, és azok által kérotte Murtaszán a gatul az rabot, Kneth Gorgi fiat. Az kit dragan vöttek...Te magad Hacsi ket veghbely rabbal joi ki...Az sarcotokat az több rabokkal lassuk menni essik reatok...Az a ghanak iriatok, hagi Murtaszán a ghatol az rabot megh akariatok venni. Ti immar azt nezessetek hagi ezen az rabon es ha rom ezer talleron ki iöietek. Az ket szaz huszon eöt tallért ismét engedgi néktek az ur, eő na gysága nem sokat veszen az szegeni raboknak azt megh engedni. Mert ittel az rabok igen dragan

ako v prípade uhorských zajatcov. Prehľad vyplatenej sumy za osmanských rukojemníkov, ktorých držal František II. Baťaň potvrdzuje tento fakt. Napríklad za 16 osmanských zajatcov spolu získal 13 634,02 zlatých. V priemere to znamenalo približne 852 zl. za osobu. Najvyššiu sumu mu vyplatili za prepustenie agu Aliho Lakyho, za ktorého dostal až 7 800 zl.⁹²

V archívnych dokumentoch, s ktorými sme pracovali, sú zmienky o zajímaní obyvateľov Gemerskej stolice pomerne zriedkavé a ani počty zajatých neboli vysoké. Preto sme sa rozhodli porovnať tieto údaje s údajmi z krajinských súpisov sťažností uhorských stolíc voči Osmanom, ktoré boli súčasťou mierových rokovaní v rokoch 1627 a 1642. Podľa nich Osmani v rokoch 1625 – 1627 z Gemerskej stolice uniesli 13 ľudí. Celkovo bolo v 15 spísaných stolicach unesených 5 142 obyvateľov.⁹³ V priemere na stolicu to znamená približne 343 zajatcov za tri roky, teda 114 zajatcov ročne. Ak tento údaj porovnáme so situáciou v Gemerskej stolici, vychádza nám, že počet unesených obyvateľov tu bol podstatne nižší.

Súpis sťažností z roku 1642 mapuje situáciu za obdobie rokov 1627 – 1642. Počas tohto obdobia mali Osmani z Gemerskej stolice uniesť až 302 obyvateľov. Ide o na prvý pohľad vysoké číslo, ale spriemerované na rok to znamená len približne 19 ľudí. Celkovo bolo v 14 stolicach unesených spolu 3 494 ľudí.⁹⁴ Priemerne tak Osmani za obdobie rokov 1627 – 1642 uniesli z každej zapísanej stolice 250 ľudí, teda približne 16 zajatcov ročne. Tento údaj je tak o niečo nižší ako v prípade Gemerskej stolice. Ak sčítame údaje o gemerských zajatcoch za obdobie rokov 1625 – 1642 vychádza nám, že Osmani ročne z Gemerskej stolice uniesli v priemere 17,5 ľudí.

Myslíme si, že toto číslo vzhľadom na počet gemerských sídiel,

vóltek. Tik az töb rabokkal kezessetek es ki jöietek...mert ha ki nem jötek, nehezen lesz dolgotok.“ MNL, Összeírások, E 204, Missiles 1526 – XIX. század (ďalej M.), /M/Memhet budai pasa/murányi rabok, š. 29.

⁹² TARKÓ, Ilona. A török rabok váltságdíjai Batthyány II. Ferenc idején. In ÚJVÁRY J., Zsuzsanna (ed.). *Mindennapi élet a Török arnyékában*. Piliscaba : PPKE, BTK, 2008, s. 75.

⁹³ SALAMON, ref. 45, s. 484-491; ILLIK, Péter. *Török dúlás a Dunántúlon. Török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében*. Budapest : WZ könyvek, 2009, s. 160.

⁹⁴ SALAMON, ref. 45, s. 492-493; ILLIK, ref. 92, s. 164.

nemožno považovať za príliš vysoké, najmä ak uvážime, že chytanie zajatcov malo Osmanom zabezpečovať bočný zdroj príjmu. Prípady, ktoré sa nám podarilo zdokumentovať poukazujú na to, že Osmani v 17. storočí zajímali obyvateľov Gemerskej stolice najmä pri rôznych pohraničných potýčkach a zrážkach vojsk a nechodili do dedín s úmyslom chytať zajatcov. Zajatí obyvatelia boli väčšinou držaní v niektorej z osmanských pohraničných pevností. Na slobodu sa mohli dostať až po zložení výkupného, o čom im Osmani vystavili potvrdenie. Výška výkupného sa podľa najnovších výskumov pohybovala v priemere na hodnote 100 zl.⁹⁵ Niekedy boli zajatci oslobodení aj počas pohraničných bitiek.

Prípady zranenia a usmrtenia obyvateľstva v pohraničných šarvátkach

Rôzne menšie konflikty boli na pohraničí pomerne bežnou záležitosťou. Neraz pri nich došlo k poraneniu, či dokonca usmrteniu človeka. Tieto prípady sa týkali v prvom rade vojakov a v prameňoch sme neobjavili nijaké prípady väčších a naplánovaných útokov Osmanov na civilné obyvateľstvo Gemerskej stolice. Väčšina prípadov úmrtia v dôsledku stretu s Osmanmi sa tak týkala vojakov a súvisela s rizikom, ktoré so sebou prinášala služba v armáde. Najpodrobnejšie a zároveň najsystematickejšie sú tieto stretы zaznamenané v súpise sťažností Gemerskej stolice z rokov 1680/84.

Z výpočtu zabitých resp. zranených obyvateľov, ktorý pri svojich výpovediach poskytli zástupcovia jednotlivých gemerských obcí za obdobie rokov 1680/1684 vyplýva, že prevažnú väčšinu tvorili vojaci slúžiaci v pohraničných pevnostiach. Usmrtenie civilného obyvateľa sa objavilo iba v jednom prípade. Zmienili sa o ňom zástupcovia Rožňavy, podľa ktorých Osmani napadli pri Abovcích ich vozy, pričom pri tomto incidente zabili richtára Štefana Súča (Istvan Szöcs).⁹⁶

Ďalší prípad útoku na civilného obyvateľa sa stal v dedine Skerešovo, kde Osmani napadli Mikuláša Sakmáriho (Miklós Szakmári). Ten bol podľa svedkov urodzeného pôvodu. Osmani ho najprv postrelili a potom sa mu pokúsili podpáliť dom, čo sa im ale nakoniec nepodarilo.

⁹⁵ ILLIK, ref. 92, s. 170.

⁹⁶ „*Apadfalvánál a rozsnai szekereket a Törökök fel verték, holmieket el vitték, felül rea a be jaro birankatis Szűcs Mártont le vághta.*“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173), š. 2.

Tak mu aspoň zobrali šesť až osem koní, ktoré už nezískal naspäť.⁹⁷ Okrem týchto dvoch prípadov, boli obeťami všetkých ostatných osmanských útokov iba vojaci.

V deviatich prípadoch poznáme aj mená usmrtených vojakov, v ostatných prípadoch sa svedkovia zmieňujú len o počte mŕtvych. Na základe tejto informácie si nevieme utvoriť presný obraz o počte usmrtených vojakov, keďže zástupcovia jednotlivých sídiel uvádzali rozdielne čísla. Podobne ako v prípade unesených, ani tu nešlo o vysoké číslo, ktoré by sa podpísalo pod stavom miestnej populácie.

V prípade deviatich vojakov, ktorých mená poznáme z výpovedí, svedkovia spomínajú aj niektoré detaily. Chýbajú ale príčiny ich usmrtenia, môžeme len predpokladať, že išlo o dôsledok rôznych drobných sporov a bitiek. Prvým známym prípadom je usmrtenie Tomáša Šantu (Tamás Santa) slúžiaceho v ónodskej posádke. Podľa svedkov Šantu sťali Osmani pri Szilvási.⁹⁸ Ďalšieho ónodskeho vojaka Alberta Čiko/Šiko (Albert Csiko/Siko) sťali Osmani pri Csabe.⁹⁹ Medzi ďalšími vojakmi, ktorých Osmani pri rôznych potýčkach popravili boli putnockí vojaci Martin Andorján/Aderjan (Márton Andorján¹⁰⁰/Aderjan), Ján Sabó (János Szabó)¹⁰¹ a Ján Zólyomi (János Zolyomi).¹⁰² O poslednom vieme, že ho sťali pri Járdánháza.¹⁰³ Ďalej sa vo výpovediach objavili mená

⁹⁷ „*A mi az nemesek dolgat illeti...itt a mi falunkban Szakmári Miklos uram lakvan ugy haboritota tak megh a Törökök, hogy magát hazanál megh lötték vólt, házát megh akárván gyujtani, nyalabokkal hordották a szalmat, de mivel eö kegyelme belül a zpadlasvol kaposzta lével ötözte, ugy nemgyujhatták fel a hazat. Azonban lova itis hatot vagy nyolczat vitték el, s-ugyan odais vesztették mind.*“ ŠA BB, GŽ L, KS, 53 (PZ 173).

⁹⁸ Svedko via z Hrnčiarскеj Suchej: „*Tudgyuk hogy a Török miolta a bekeségh megh lett, egynehány véghbeliket vágot le...onodi Santa Tamást Szilvásnál több tarsaival együtt.*“ Tamže. Szilvás sa nachádzal severne od Miškovca v Boršodskej stolici. Dnešný názov obce je Szilvásvárad.

⁹⁹ Csaba sa nachádzala v Boršodskej stolici južne od Miškovca. Dnešný názov obce je Hejőcsabaa je súčasťou Miškovca. „*A bekeségh utan ónodi katonat Csiko Albertet le vághta a Török a Csabánál.*“ Tamže.

¹⁰⁰ Podobu mena *Andorján Márton* uvádzajú vo svojej výpovedi o zavraždených vojakoch obyvatelia Meliaty. Tamže.

¹⁰¹ „*Miolta a Törökkel valo haboruságh le csendesedet, ezen a bekeségh kezdetitül fogvast egy nehany rendbeliket vágot le a Török...putnokit pedig Aderjan Martont, Szabo Janost.*“ Tamže.

¹⁰² Svedko via z Cakova: „*Nem hallottunk egyebet hogy vágot volna le a Török Zolyomi Janosnál.*“ Tamže.

¹⁰³ „*Egyebet nem tudunk hogy vágot volna le a Török...putnokit penigh Zolyomi Jánost tegnap előt vághta le Járdánhazánál a Török.*“ Tamže. Járdánháza sa nachádza v Maďarsku juhozápadne

filakovských vojakov: Vavrinec Šövéňházi (Lőrinc Sövényhazi), Juraj Cece (György Czecze)¹⁰⁴ a Pavol Madarás (Pál Madarász).¹⁰⁵ Napokon sa medzi obeťami ešte spomína syn Gašpara Tara (Gaspar Tar fia). O jeho smrti vieme len toľko, že ho Osmani sfali pri Mikolčanoch.¹⁰⁶

Ďalšie informácie týkajúce sa usmrtenia ostatných vojakov sú dosť kusé a nejednoznačné. Líšia sa najmä v počte zabitých vojakov, a preto nie je možné na základe nich určiť presný počet usmrtených. Obyvatelia z Plešivca vypovedali, že Osmani v ich chotári sfali jedného vojaka zo Szendrő.¹⁰⁷ Obyvatelia Krásnohorského Podhradia sa zmienili o štyroch mŕtvych vojakoch zo Szendrő, ktorých Osmani sfali pri Ecsege.¹⁰⁸ Jeden z týchto sfatých vojakov bol synom miestneho Štefana Súča (István Szócz fia).¹⁰⁹ Svedkovia z Kopráša a Mníšan však spomenuli len dvoch mŕtvych vojakov slúžiacich v Szendrő.¹¹⁰ Svedkovia z Ruminiec podali informáciu o tom, že Osmani usmrtili ónodských, filakovských, szen-drejských a putnockých vojakov a akékoľvek bližšie údaje v ich výpovedi chýbajú.¹¹¹ Obyvatelia Vyšnej Kaloše svedčili o zabití ónodských a filakovských vojakov a vojakov z Diósgyóru.¹¹² V Zádore mali len kusé informácie a vypovedali o usmrtení niekoľkých putnockých vojakov. Vedeli, že okrem nich boli zabití aj vojaci z Filakova a Ónodu.¹¹³ Obyvatelia Ratkovej počuli len o jednom prípade usmrtenia vojaka. Dozvedeli sa o ňom priamo od sečianskych Osmanov, ktorí tohto vojaka zabili.¹¹⁴

od Ózdu.

¹⁰⁴ „...fílekit Sövényhazi Lőrinczot, Czecze Györgyötis-többeketis.“ *Tamže*.

¹⁰⁵ „Tudgyuk hogy a bekesegh alatt...Madarász Pált...vaghtak le.“ *Tamže*.

¹⁰⁶ „A bekesegh utan...Tar Gaspar fiat le vaghta Mikeczen nevü falunál.“ *Tamže*. Mikolčany sa nachádzali na území Gemerskej stolice, dnes sú súčasťou Gemerského Sadu.

¹⁰⁷ „Egy szendrei katonát vagot le a Török a mi hatarunkon.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173).

¹⁰⁸ Szendrő sa nachádza v Maďarsku v Boršodskej stolici, severovýchodne od Putnoku. Ecseg sa nachádza v Maďarsku v Novohradskej stolici, severovýchodne od Bujáku.

¹⁰⁹ „Ez el múltól szel Ecsegnél négy szendrei katonát vagot le a Török, a mellyek közül egyik ide valo ember Szócs Istvan fia vólt.“ *Tamže*.

¹¹⁰ „Fel Nemetinél vagot le a Török két szendrei katonát.“ *Tamže*.

¹¹¹ „Tudgyák hogy a Törökezen a bekesegh alatt egynehány katonát vagot le, mind onodit, mind szendreit, putnokit es fílekit, de neveket nem tudgyuk.“ *Tamže*.

¹¹² „Tudgyuk hogy a bekesegh alatt onodi, fileki, s-diosgyöri katonat vaghtak le a Törökök.“ *Tamže*. Diósgyőr je v súčasnosti časťou Miškovca.

¹¹³ „Hallottuk hogy vaghat le csak el mult napokbanis a putnokiakban egynehányat, de neveket nem tudgyuk, egy vegbbelit Bocsona dnál, filekietek es onodiakot.“ *Tamže*.

¹¹⁴ „Hallottuk magogktul az szecseni Törököktül hogy egy katonát vaghtak le Filekit, de nevét nem

Rozdielne informácie poskytli zástupcovia jednotlivých obcí aj v prípade zavraždenia putnockých vojakov. V Rimavskej Seči miestni vypovedali o sťatí deviatich putnockých vojakov. O tejto udalosti sa dopyčovali od Štefana Bogaromiho (István Bogaromi) z Filákova.¹¹⁵ V Žípe vedeli o desiatich vojakoch z Putnoku, ktorých mali sťat Osmanmi.¹¹⁶ V Hrnčiarскеj Vsi mali ešte menej konkrétne informácie, vo svojich výpovediach uviedli len toľko, že Osmanmi od mieru (1664) sťali niekoľkých putnockých vojakov pri Bátore (severne od Jágru).¹¹⁷ A napokon v Hostišovciach aj v Potoku vedeli o sťatí piatich putnockých vojakov.¹¹⁸

Okrem týchto prípadov z 80-tych rokov, máme len málo údajov o úmrtiach na pohraničí. O ďalších šiestich zabitých vojakoch sa dozvedáme z listu Juraja Horváta Petrovi Kohárimu z októbra roku 1630. Podľa neho solnockí Osmanmi sťali v čase okolo Turíc šiestich vojakov.¹¹⁹

Ďalšie informácie o úmrtiach obyvateľov spôsobených Osmanmi obsahujú krajinské súpisy sťažností stolíc voči Osmanom z rokov 1627 a 1642. Podľa nich Osmanmi v rokoch 1625 – 1627 v Gemerskej stolici usmrtili šesť ľudí. Vo všetkých 15 stoliciach, ktoré v tomto súpise figurujú, spolu usmrtili 1 259 ľudí,¹²⁰ čo v priemere na stolicu predstavuje 28 usmrtených ročne. Ak porovnáme tento údaj so situáciou v Gemerskej stolici, musíme zhodnotiť, že počet zabitých tu bol podstatne nižší.

V súpise, ktorý sleduje stav v rokoch 1627 – 1642 je zaznamenaných 26 prípadov usmrtenia obyvateľov Gemerskej stolice. To v priemere predstavuje 1,56 zabitých ročne. Vo všetkých 14 stoliciach Osmanmi počas 16 rokov pripravili o život 908 ľudí.¹²¹ Ročný priemer na stolicu tak predstavoval 4 mŕtvych. Celkovo bolo v období rokov 1625 – 1642 v Gemerskej stolici Osmanmi usmrtených 31 ľudí. Ročný priemer

tudgyuk.“ Tamže.

¹¹⁵ „Hállották fileki Bogaromi Istvántúl, hogy az el mult heten kilenczet vágot le a Török a Putnokiakban.“ Tamže.

¹¹⁶ „A putnokiakat tudgyuk a kiket mostan fizet le vágot a Török.“ Tamže.

¹¹⁷ „Tudgyuk hogy a Török miolta a bekeséggh megh lett, egynehány véghbelieket vágot le, putnoki hajdut vagot le Batornál.“ Tamže.

¹¹⁸ „Tudgyuk azt hogy ez esztendőbenis vagot le putnoki hajdukat a Török Batornál ötöd, de az nevetet nem tudgyuk.“ Tamže.

¹¹⁹ „Punkosd nap taján oda a la hat ka tonat vagta nak le az Szolnokiak.“ ŠA BB, KC I, 908. Pozri preklad listu v prílohe č. 2.

¹²⁰ SALAMON, ref. 45, s. 484-491; ILLIK, ref. 92, s. 160.

¹²¹ SALAMON, ref. 45, s. 492-493; ILLIK, ref. 92, s. 164.

predstavoval 1,7 zabitých, čo rozhodne nemožno považovať za vysoké číslo.

Tieto výpovede poukazujú na to, že v 17. storočí sa Osmani v Gemerskej stolici nepúšťali do svojvoľného vraždenia civilných obyvateľov. V konečnom dôsledku by takéto konanie bolo pre nich skôr kontraproduktívne. Na pohraničí tak najčastejšie našli smrť práve vojaci, čo ale nemôžeme považovať za prekvapivé, hlavne ak uvážime, že rôzne šarvátky, ktoré vyvolávali obe strany, patrili ku koloritu pohraničného života. Ani údaje o mŕtvych vojakoch ale nenaznačujú, že by tu dochádzalo k masovému krviprelievaniu.

Poddaní mali informácie o potýčkach, ku ktorým na pohraničí dochádzalo. Obyvatelia viacerých dedín totiž vypovedali o rovnakých prípadoch usmrtenia pohraničných vojakov. Niekedy boli tieto výpovede takmer totožné, inokedy sa líšili v rôznych detailoch. Väčšinou sa tieto informácie šírili ústnym podaním, a preto je prirodzené, že postupne dochádzalo k ich komoleniu. To vysvetľuje aj pomerne často sa vyskytujúce rozdiely ako aj nepresnosti vo výpovediach zástupcov jednotlivých sídiel.

Pobyty Osmanov v gemerských sídlach

Napriek tomu, že v 17. storočí Osmani nemali na území Gemerskej stolice svoje vojenské posádky, obyvatelia Gemera sa kontaktom s Osmanmi úplne nevyhli. Okrem odovzdávania daní, či cestovania na trhy dochádzalo k vzájomným stretnutiam aj za menej príjemných okolností. Menšie osmanské oddiely sa zvykli potulovať po území Gemerskej stolice a občas sa zastavili aj v jednotlivých obciach. V niektorých prípadoch stačilo, ak obyvatelia pohostili osmanských „návštevníkov“ a tí sa potom pobrali preč, ale stávalo sa aj to, že pri takýchto „návštevách“ došlo k rôznym výtržnostiam.

Tieto osmanské pohyby zaznamenali vo svojich svedectvách aj zástupcovia gemerských obcí v sťažnostiach z rokov 1680/84. Konkrétne údaje o osmanskej prítomnosti sa objavili v 21 obciach, v ostatných prípadoch nachádzame len zmienky všeobecného charakteru, v ktorých nás obyvatelia informujú o tom, že sa Osmani pohybovali v údolí Rožňavy,

Štítника a Jelšavy (svedkovia z Meliaty),¹²² prípadne, že jágerskí sipáhovia chodili po dedinách a hodovali v nich (Rumince).¹²³ O niečo konkrétnejšie sa vyjadrili svedkovia z Krásnohorského Podhradia, ktorí uviedli, že 30 osmanských jazdcov z Jágru sa tri dni zdržiavalo pri rieke Slanej.¹²⁴

Zo všetkých 132 gemerských sídiel, ktoré boli ku koncu 17. storočia Osmanmi spoplatnené, len v 16 % z nich došlo ku priamemu kontaktu obyvateľstva s Osmanmi. Na základe toho môžeme zhodnotiť, že prevažná väčšina obyvateľov spoplatnených gemerských obcí aspoň v tomto období nemala veľa príležitostí sa s Osmanmi stretnúť naživo. V 21 dedinách, v ktorých sa Osmani objavili, prebiehali tieto „návštevy“ rozdielne. V niektorých obciach sa len zastavili a od poddaných nič nepožadovali, v ďalších sídlach si vypýtali potravu a pitie, v niektorých prípadoch im poddaní museli zaobstarať aj luxusné predmety, prípadne im aspoň za ne dať peniaze. Pri viac ako polovici týchto stretnutí nedošlo k nijakým násilnostiam. V niektorých prípadoch ale tieto stretý s osmanskými pánmi neskončili len malou ujmou. Vo výpovediach sú popísané dva prípady krádeže koní, jeden prípad prepadnutia a vyrabovania domu a ďalšie štyri prípady, v ktorých došlo k násiliu na miestnom obyvateľstve. Z toho v troch prípadoch Osmani fyzicky napadli dedinčanov a raz došlo k únosu dvoch obyvateľov. Zaujímavosťou je, že až v 12 prípadoch uviedli zástupcovia poškodených obcí aj meno Osmana, ktorý k nim zavítal.

Z 21 obcí, ktoré boli svedkami osmanskej prítomnosti sa vo viac ako polovici (Štítnik, Kružná, Rožňavské Bystré, Roštár, Kobeliarovo, Markuška, Lubeník, Rožňava, Henckovce, Jelšava a Mníšany) spomína osoba Osmana Šóša, ktorý v týchto dedinách hodoval a rôzne vyčíňal. Väčšina z týchto sídiel sa nachádzala blízko seba a všetky ležali v severovýchodnej časti stolice. Svedkovia z Kružnej, Kobeliarova a Markušky spomenuli len toľko, že sa u nich Šóš zastavil.¹²⁵

¹²² ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173), š. 2.

¹²³ „Midőn ez a bekeséghe megh lett az Egri Iszpaiak falurul falura quartelyóztanak s vendégeskedtenek, a szegénységnek menyibe került, nem tudhatyuk, elég hogy költségegben került a faluknak.“ Tamže.

¹²⁴ „Harmincz lovas Török jött volt ki Egertúl, a Sajó mellet jártak harmad napigh.“ Tamže.

¹²⁵ Kružná: „Soos ide ki járt, Rozsnyón volt, mit költötték reajok nem tudgyuk.“ Kobeliarovo: „Soos itkin járt.“ Hanková: „Soós Markuskán volt azt tudgyuk, de mit költötték rea, nem tudgyuk.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173).

V Rožňavskom Bystrom sa Šoš tiež len zastavil a od miestnych obyvateľov vraj nič nežiadal.¹²⁶ V Roštári už dostal Šoš od miestnych jedlo aj pitie.¹²⁷ V Lubeníku sa Osmani objavili viackrát. Najprv k nim prišiel Šoš, potom sa u nich zastavili aj iní Osmani. Prespali u nich a zlodejsky si od nich vyžiadali tri toliare.¹²⁸ V mestečkách Rožňava a Štítnik sa Šoš zdržal aj s kumpánmi, pričom im obyvatelia poskytli stravu a pitie.¹²⁹ V Štítniku sa odohral incident, ktorého aktérom bol ale iný Osman. Ten napadol miestneho obyvateľa Jakuba Perníka (Jacob Pernyik) priamo v jeho dome. Podľa svedkov ho tento Osman tak sotil o dvere, až sa potom rozpadli.¹³⁰ Šoš sa objavil aj v Mníšanoch, kam prišiel aj s viacerými druhmi a spoločne sa nechali hostiť.¹³¹ Šoš sa na svojich cestách po Gemerskej stolici zastavil aj v Henckovciach, odkiaľ dokonca uniesol dvoch ľudí a zobral ich so sebou do Malej Panice, po čom pristúpil na ich výmenu za výkupné.¹³² Posledným miestom, kde sa spomínala Šošova prítomnosť bola Jelšava. V Jelšave sa Šoš objavil tiež s viacerými Osmanmi. Tí tu dostali dvakrát obed, raz večeru a pitie, okrem toho každý dostal nôž a Šoš si od miestnych vymohol aj fajlondiš súkno.¹³³

Ďalších desať gemerských obcí tiež zažilo stretnutia s Osmanmi, avšak s výnimkou jedného prípadu nepoznáme mená ich osmanských návštevníkov. Obyvatelia Rudnej vypovedali o útoku Osmanov na dom Ondreja Nagyfigediho (András Nagy Figedi), ktorého dom prepadli a vzali mu jeho veci.¹³⁴ V Muránskej Lehote Osmani ukradli 14 koní

¹²⁶ „A Török urínek Sóos na lunk vólt, de rajtunk semmit sem vett.“ Tamže.

¹²⁷ „Sóos mi na lunk vólt, de csak emi és inni adtunk, egyebet semmit sem.“ Tamže.

¹²⁸ „A Törökök mi na lunk is quartelyoztak, a mi falunka dot nekik bitangban három tallért, Jósvan is vóltak, Soós nevű Török vólt előttök járó.“ Tamže.

¹²⁹ Štítník: „Sóos nevű Török it varosunkban vólt, egy nap reggel jót, mas nap estefelé ment, heted magával volt itt, egyebet nem vett rajtunk, hanem etelt italt adtünk nekik.“ Tamže.

¹³⁰ „Egyik Török a ment Pernyik Jacob uram hazához, ot eő kegyelmet fenyegette, sőt az ajtót is megh vághat, hozza vágván Pernyik uramhoz.“ Tamže.

¹³¹ „Egyszer Soós vendegeskedet több Törökökkel.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173).

¹³² „Az Urínek Soós falunkban vólt, innét megh visza ment Rosnóra egynehany loval, a mi falunkban hogy vólt...kettűnket ala is hozott Kis Vészvéresigh, ott kezességén bocsa tot el.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 53 (PZ 173).

¹³³ „Soós nevű Török ide jöt Jósvára egynehanyad magával, két ebédet s-egy vacsorát ettek Jósvan, etelt italt adtünk a mi lehetett, egy egy kést adtunk mindenkinek, magának Soósnak adtunk egy nadsághnak való fajlondis posztot.“ Tamže.

¹³⁴ „A Figedi Nagy Andras Úr házát fel verték, és holmiét be vitték a Törökök.“ Tamže.

a odniesli ich do Jágru.¹³⁵ Svedkovia z Chanavy spomenuli len toľko, že sa u nich Osmani zastavili.¹³⁶ Tí istí Osmani sa objavili aj vo Vyšnej Kaloši, kde dokonca Čeri (Cseri) paša zbil niekoľko ľudí.¹³⁷ O pobyte Osmanov v Uzovskej Panici podali svedectvo obyvatelia Vyšnej Kaloše.¹³⁸ Počas svojho pobytu v Zádore boli osmanskí páni náročnejší a od domácich si najprv vyžiadali líščiu kožušinu a nôž s perleťovou rukoväťou, miesto ktorého im zaplatili 1,5 toliara. Keď im Zádorčania hneď nedali desať vriecjačmeňa, Osmani zbili ich richtára. Napokon odtiaľto Osmani odišli so štyrmi vrecami obroku.¹³⁹ Tí istí Osmani sa o rok neskôr ukázali aj v Rimavskej Seči. Tu dostali na pohostenie jedného barana a toľko vína, koľko vládali vypiť. Okrem toho mali k dispozícii štyri vozy a miesto požadovaného noža s perleťovou rukoväťou si zobrali 0,5 toliara.¹⁴⁰ Osmanskí páni sa zastavili aj v Žípe, kde dostali 2 icce pálenky.¹⁴¹ V Hostišovciach zas miestnym zobrali dva kone, pričom jedného im vrátili a druhého si nechali.¹⁴² Posledným miestom, kde sa spomínala osmanská prítomnosť bol Otročok. Tu sa Osmani zastavili a nechali sa pohostiť jedlom a pitím. Okrem toho tu hľadali Ivana Baštyho (Ivan Basti), ktorého ale v jeho dome nenašli.¹⁴³

Tieto prípady boli príkladom menej príjemných stretnutí Osmanov a domáceho obyvateľstva. Išlo o strety, ktoré niekedy skončili aj

¹³⁵ „Mikor Santa Tamást le vaghta a Török, akor tizen négy lovat vit be Egre.“ Tamže.

¹³⁶ „Ezen bekesegeh ideje alatt a mi helyünkbenis volta nak a Törökök, s-több helyekenis.“ Tamže.

¹³⁷ „...onnét Panyitruł jöttében a mi falunkra jöven, egy nehany embert megh vert nálunk a Cseri basa, onnet Hamvara menven alá...“ Tamže.

¹³⁸ „Uzapanyiton szallot és hált megh egy ejjel a Török.“ Tamže.

¹³⁹ „A quartelyozo Törökök felöl mondhattuk, hogy a mi falunkban jöven elsőben, rókabört kért túllünk, annak utána egy par gyöngyházás kést, hogy azt sem igértünk úgy adtunk mas fél tallért neki, söt a biranka tis megh verték, hogy tíz sák árpát kérvén mingyárt megh nem adtuk, úgy kellett a falunknak négy sák abrakot a dni.“ Tamže.

¹⁴⁰ „Ta valy esztendőben az Törököka kik Zadorházán vóltak a mi helyünkbenis el jöttek vólt, Fileki ka tonák is vóltak vélek, bort vala menyit megh iháttak, a nnyit kellett a dnúnk nekik, barántis egyet a dtunk nekik, gyöngy házás késtis kértek rájtúnk, a zért kellett a dnúnk fél tallért; a nnak utána négy szekérbe kellett foghúnk.“ Tamže.

¹⁴¹ „Ennek előtte két esztendővel itt a Balogh mellet hogy vólt a Török, a mi Törökurunkis falunkban jöven, jo a kara tunkbul a dtunk ket icce palinkat neki.“ Tamže.

¹⁴² „Ezen bekesegeh idejen alatt hogy a Törökök ide ki jártak, s-ugy vendegeskedtek falurul falura, a mi falunkbul két lovat elvittek vólt, egyiket megh adták, de a másík oda veszet.“ Tamže.

¹⁴³ „Tudgyuk aztis, hogy a bekeseghnek ideje alatt a Törökök ide ki vendegeskettenek...itt ettek, itta nak, s-vendegeskedtenek, s-Basti István tis keresték hazánál, de nem találták.“ Tamže.

fyzickým násilím a podporovali tak hrozivý obraz Osmanov, ktorý žil v povedomí ľudí. Treba ale podotknúť, že takéto stretnutia Osmanov s civilným obyvateľstvom nepatrili k súčasť každodenného života na pohraničí a išlo skôr o ojedinelý jav. Je tiež otázne nakoľko boli tieto akcie Osmanov spontánne respektíve vopred naplánované. Ich pohyb sme zaznamenali len v jednej gemerskej lokalite a aj v prípade ich fyzických stretov s dedinčanmi je otázne či išlo o náhody, agresivitu prichádzajúcich Osmanov alebo za tým môžeme hľadať vybavovanie si účtov s konkrétnymi previnilcami.

Ďalšie konflikty a potýčky na pohraničí

Na osmansko-uhorských pohraničí pravidelne dochádzalo k rozmanitým šarvátkam, a to aj napriek tomu, že ich mierové zmluvy výslovne zakazovali a zaviedli tresty nielen pre ich aktérov – vojakov, ale aj pre ich nadriadených, ak sa tieto bitky diali s ich vedomím, alebo z ich podnetu. Tieto opatrenia ale neboli dostačujúce a nedokázali zabrániť konfliktom na pohraničí. Prímerie porušovali rovnako obe strany, preto bolo celkom bežné, že sa na potýčky a rôzne nepríjemnosti sťažovali nielen uhorskí kapitáni ale aj zástupcovia osmanskej strany.

Porušovania mierových zmlúv sa pravidelne prerokovávali, aby bolo následne možné druhej strane predostrieť pripomienky. V novembri roku 1627 predložila uhorská strana osmanskému sultánovi súpis osmanských preheškov voči ustanoveniam žitavského mieru i ďalších prímerí, ktoré naň nadviazali. A aj keď majú tieto pripomienky prevažne všeobecný charakter, pomáhajú nám dokresliť situáciu na uhorsko-osmanskom pomedzí. Jedným z hlavných problémov, ktorý tlmočili sultánovi bol fakt, že napriek prímeriu si vojská aj naďalej spôsobovali obrovské škody,¹⁴⁴ navzájom sa napádali, útočili na hrady, zabíjali ľudí a odháňali si dobytok.¹⁴⁵ Okrem týchto konfliktov, ktoré narušovali spolužitie oboch skupín, bolo veľkým problémom aj platenie daní, konkrétne fakt, že Osmani nerešpektovali dohodnutú výšku poplatkov a od poddaných vyžadovali stále viac, pričom dane neraz vyberali aj

¹⁴⁴ „...mert egynehany izben, nagy hadak iunven ki, hata lamas na gy karokot tettenek.“ MNL, R315, Török iratok 1540 – 1931 (ďalej TI), mikrofilm č. 34 593, nro. 68.

¹⁴⁵ „sok hellieken cha taztanak, warakala uteottenek, emberekett eoltenek, es marhatis...ha itotta nak el.“ Tamže.

násilím.¹⁴⁶ Ako riešenie tejto situácie preto navrhli, aby sa poddaným presne stanovili ich dane a povinnosti a nevyžadovalo sa od nich nič nad rámec týchto dohôd.¹⁴⁷ Napokon sa uhorská strana sťažovala aj na to, že Osmani nerešpektovali postavenie a práva šľachty a nútili ich platiť dane a dežmu a dokonca museli vykonávať aj roboty. K takémuto prípadu došlo priamo v Gemerskej stolici, konkrétne v Rimavskej Seči, kde dal jágerský paša vyhlásiť, že prác na hradoch osmanského sultána sa majú zúčastniť všetci, či už šľachtici alebo sedliaci.¹⁴⁸

Okrem šarvátok medzi vojskami dochádzalo na pohraničí aj ku konfliktom medzi jednotlivcami zastupujúcimi obe znepriatelené strany. Takéto problémy občas vyústili do tzv. rytierskych súbojov, ktorými sa účastníci hádky snažili vyriešiť svoj spor. K týmto súbojom dokonca dochádzalo s vedomím a súhlasom veliteľov z oboch strán. Potvrďuje to aj list novohradského hlavného agu jazdy Mehmeda z 25. augusta 1680, v ktorom sa riešil spor medzi Nilaš Murtusani (Nyilas Murtuszany) agom a Gregorom Horvátom (Gergely Horvat). Z listu nie je zrejmé o aký problém išlo, ani kto ho spôsobil, keďže sa obe strany prirodzene navzájom obviňovali, zaujímavý je ale navrhnutý spôsob riešenia onej potýčky. Aga Mehmed totiž prišiel s myšlienkou, aby sa zástupcovia Osmanov i Uhrov stretli na vybranom mieste a účastníci hádky vyriešili svoj problém súbojom, do ktorého by ani jedna strana nezasiahla.¹⁴⁹ Ide o pozoruhodný, aj keď nie ojedinelý spôsob riešenia takejto potýčky. Zaujímavé je, že súboj navrhol podľa všetkého veliteľ jedného z aktérov (Mehmed aga), pričom bol takýto postup v rozpore s mierovými

¹⁴⁶ „...azfa lukat az eő...adaikoban az Török urakmegh nem tartották, ha nem inkab mindenik falut sokkall fellieb á dóztatták, es á doiokotis nem az articulushoz szerint, de küleömben ha talommal az szege-niseghnek na gy karávall szedték es szedyk mostis azt be.“ MNL, R 315, TI, mikrofilm č. 34 593, nro. 68.

¹⁴⁷ „...minden esztendeöben feöllieb feöllieb adóztattiak eöket, ki miat maar ugiansok elpusztult benne, kivánta tik a zert hogi...tudhassa az szegény ember esztendeonkint mit kellett Teörök uranak adni, es teöbbet az után ne terheltessek.“ Tamže.

¹⁴⁸ „Az mi penigh az nemeseghes solgaló rend dolgát illeti, azokatis...az eő igaságokban, es abbeli szabadságokban megh nem tartiak, ha nem mind a dó fizetésre, dezma adásra, es az szolgálatra is eröltetik eökett, az mint az Egri passa eő nagyságha megis kialtatta Ur napján az Ryma Sechy soka valomban, hogy mindenek menienek az Török csaszár eő hatalmasagha munkaiam az varakban, mind nemes, es paraszt emberek.“ Tamže.

¹⁴⁹ „...hanem valahol Nagyságotok akaria, oda mennyünk, es eök ketten had va gdalkozzának, had verekedgyenek, mi csak nézői legyünk.“ MOL, P 125, PNI, mikrofilm č. 4712, zv. 69, nro. 6640.

zmluvami, ktoré zakazovali nielen bitky, ale aj ich podnecovanie. Z listu agu tiež vyplýva, že o danom postupe vedel aj budínsky miestodržiteľ, ktorý ho dokonca aj povolil.¹⁵⁰ To si možno vysvetliť len tak, že obe strany vedome porušovali body mierových zmlúv, a teda v bežnom živote neboli podmienky spísané na papieri pevne ukotvené. Druhou možnosťou je, že muselo ísť o závažný spor, ktorý primäl veliteľov posádok k odobreniu takejto formy jeho riešenia, aj keď dôvetok agu Mehmeda o tom, že nejde len o prípad dvoch menovaných, naznačuje skôr prvú možnosť.

Poddaným okrem Osmanov spôsobovali problémy aj tatárske vojská. Tie na základe mierových zmlúv nemali právo zdržiavať sa na území Uhorského kráľovstva, napriek tomu dochádzalo k porušovaniu tohto nariadenia a Tatári boli považovaní za obávaných a neľútostných nepriateľov. Strach, ktorý medzi ľuďmi šířili a krutosť ich činov z nich robili nevítaných sprievodcov osmanských jednotiek. Osmani ich povolávali do svojich služieb najmä počas veľkých vojenských výprav. Stalo sa tak aj v roku 1663. Tatári sa pri svojich lúpežných akciách vyberali aj hlboko na územie dnešného Slovenska. Koncom októbra roku 1663 dokonca hrozilo, že vtrhnú do Zvolenskej stolice.¹⁵¹ Nielen tatárske nájazdy predstavovali pre poddaných hrozbu, rovnako nebezpečné boli aj útoky zo strany Osmanov. Najmä v časoch vojen bolo pre poddaných problémom, ako sa pred nimi uchrániť. V hornatých oblastiach nachádzali obyvatelia útočisko v lesoch. V rozpore s týmto zvykom je list Imricha Tököliho adresovaný obyvateľom Gemerskej stolice, v ktorom Tököli obyvateľov inštruoval, aby sa v prípade osmanského útoku ukryli radšej v mestách a hradoch ako v lesoch, kde by ich ľahšie mohlo postihnúť nejaké nebezpečenstvo.¹⁵²

¹⁵⁰ „...az hatalmas Budai vezér is csak megh engette, nem is Nyilas a gan és Horva ton kezdet ez, han nem többekis voltak ez előtt és ezuta nis lesznek.“ MOL, P 125, PNI, mikro film č. 4712, zv. 69, nro. 6640.

¹⁵¹ „Mivel az Ta társágh Zolyom vármegyére a kar ki csapni és az áltál hazajában visza mennyi, kihez képest a karánk kegyelmeteket az levelünk áltál értésére adnunk, hogy kegyelmetek jó vigyazással legien az maga vármegyéjében.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 31. októbra 1663, š. 12.

¹⁵² „...az hatalmas Török nemzet, im ezennel jelen lesz, s-nyilván fogja tapasztalhatni a kár kis közellyeben közellyeben valo jövetelét, és az Pesti mezőre valo érkezését...intina llyukk...az szegényseg, s-az főle nepe...va rakban, s-varassakban költözön, nem erdőkben, mert úgy könnyen meg törtenehető veszedelem követhetne az szegényseget.“ Tamže, 30. júla 1685 č.4, š. 2.

O celkovo zlej situácii v Gemerskej stolici svedčí aj list siedmich richtárov z Rožňavskej doliny, v ktorom sa sťažovali na nízku bezpečnosť v krajine a žiadali, aby bol obyvateľom zabezpečený pokojný život a pohyb po cestách, v opačnom prípade hrozilo, že spustne celá Rožňavská dolina.¹⁵³ Osmani sa domáhali podrobenia sídiel vo viacerých stoličiach, inak sa im vyhrážali zničením a odvedením ľudí. Napríklad v roku 1665 sa sídlam Satmárskej a Sabolčskej stolice vyhrážal varadínsky paša, o čom informoval zástupcov Gemerskej stolice palatín František Vešeláni, ktorý zakázal ďalšie podrobovanie dedín.¹⁵⁴

Zabezpečiť bezpečnosť obyvateľov v týchto časoch nebolo vôbec jednoduché. Pohyb osmanských jednotiek monitorovali pohraniční velitelia a navzájom sa informovali v prípade, ak zaznamenali niečo podozrivé. O takejto situácii upovedomil v auguste roku 1671 Imrich Kohári svojho brata Štefana s dôvetkom, že takéto počínanie Osmanov nie je dobré pre zachovanie mieru.¹⁵⁵ Podobne v októbri roku 1678 informoval Adam Balaša (Gyarmathy Balassa Adam) Štefana Koháriho o pohyboch osmanských vojsk aj o pohybe Imricha Tököliho. Z jeho krátkeho listu sa dozvedáme o vyrabovaní Bane (Hodruša-Hámre) a odvedení jej obyvateľov, ďalej Balaša informuje Koháriho o snahe Osmanov spojiť sa s Tökölim, ako aj o neľahkej situácii, v ktorej sa Balaša ocitol, keďže očakáva nebezpečenstvo. Na záver žiadal Koháriho, aby ho informoval, ak bude mať akékoľvek správy.¹⁵⁶

¹⁵³ „Mi szeginy Bethleri, Kis Veszveresi, Nagy Veszveresi, Hanckai, Also Sajoi, Gogi és Olach Pataki birak es polgarok, Nagysagotok az mi kis iratunk által kelet requiralunk, es tuttara adni...Azert mi szegeny falusi birak az egesz Rozsna i völgyel együtt na gysa gotoka t supplica tur kerek, na gysagotok valami modot tanalyon, hogy nekunk megh nevezet biraknak es tob ja mbornak bekise ges lakas es uton jaras legyen. Mert ha valami rendelet tova jaszg ellen na gysa goktül nem leszen, el kel pusztulni az egéz Rozsna i vogynek.“ ŠA BB, GŽ I, KS, 20. apríl 1659, š. 10.

¹⁵⁴ „Az Varadi bassa holdultá to levele által Sza thmár és Zabolcs varmegyebéli varossi és falussy szegénységnek közönségese azt parancsollja hogy be holdullyanak, mert ha nem, túzzel, vassal rajtok megyen s-el rabollja őket...kizheképest így értve kegyelmetek az dolgot tiltyúk, azollja tén holdultásokata t tentalni ne merészellye.“ Tamže, G. k. 3. november 1665, Gemer, š. 13.

¹⁵⁵ „Az ilyen csa tazo Török semmi jot nem jegyez az bekeség felöl, ittis cselekszi azt, es meghis tartunk töle.“ ŠA BB, KC I, 960.

¹⁵⁶ „Hodrus Bámyát az Török el rablotta, embereit el vitte, Palánkhoz, Egeghöz szállott olly szándkal hogy Tököli segítségére megyen, Korponá ról mind Balassa Bálint, Horvátság h, Németség h el ment, hová, Isten tudgya, az veszedelmet oránként va rom az nyakamban, Filekre Sepesit mondgyák szá ndékozni...kegyelmetis kérem na gy bizodalmassa n ha mi hirei lesznek ne neheztellyen tudossitani.“ ŠA BB, KC I, 299.

Počas osmanských ťažení sa stávalo aj to, že sa poddaní pred hrozbou rozutekali a opustili svoje domovy a nechali tak aj nedokončené práce. Takýto prípad sa vyskytol v júli roku 1686 v povodí Ipľa. O úteku poddaných pred nebezpečenstvom blížiacich sa Osmanov a Tatárov informoval svojho brata Štefana Farkaš Kohári, ktorý zároveň dodal, že nie je isté, kam nakoniec toto niekoľkotisícové vojsko potiahne.¹⁵⁷

Ochrana obyvateľov a pozitívne kontakty s Osmanmi

Len v ojedinelých prípadoch máme k dispozícii korešpondenciu, ktorá by mapovala celý priebeh sporu a aj jeho riešenie. Takýto je prípad roztržky, ktorá sa odohrala v lete roku 1669 a týkala sa Ladislava Faja (Laszlo Fay). Ten bol pánom Hortim obvinený, že prekročil hranice a ukradol mu ovce a kravy. Keďže išlo o obyvateľov poplatných Osmanom, sporom sa zaoberal jégerský miestodržiteľ paša Husajn (Huszain passa). Ten poslal Fajovi výhražný list, v ktorom mu pod hrozbou straty hlavy nariadil, aby sa okamžite dostavil do Jágru a vrátil ukradnutý dobytok a ovce, pretože ak by neprišiel, privedú ho v putách a dostane pokutu vo výške 500 toliarov.¹⁵⁸ Obvinený Fay sa preto obrátil na kapitána Čákiho (Csáky), aby dostal povolenie na cestu Jágru, kde sa mal spor riešiť. Ten mu odmietol toto povolenie vydať, rovnako ako odmietol aj nepravdivé obvinenia, ktoré voči nemu vzniesli. Vo svojom liste pašovi zdôraznil, že Horti nehovoril pravdu a celá vec je v rozpore s mierovými dohodami medzi oboma panovníkmi. Ďalej akcentoval, že uhorskí poddaní majú zakázané chodiť na osmanské územie, a preto je celá záležitosť absurdná a Fajovi povolenie na cestu do Jágru nevydal. Dokonca sa mu vyhrážal stratou hlavy, ak sa do Jágru predsa len

¹⁵⁷ „...egynehany ezer Török es Tatar az Ipolly felé közelgetni szandekoznek, mellyre nezve a parasztsagh nyari munkajat felben ha gyonan szet szalad tak, a falukot pusztan hadta...egynehany nap alatt el valik, merre csap fel, vagy rabol.“ ŠA BB, KC I, 334.

¹⁵⁸ „Te megh nevezet...Fay Laszlo júven hozzank az Horti ur és panaszt teven, hogy te...hatart hanyattal, és ezen kívül az Hortiak marhait és juhait is el hajtottad és mai nap is oda tartod. Te ha talmas csaszarnak jobbagya léven illike hozzad hogy az jobbagysa gott pusztitsad, így léven fejed eleste vesztese a la t parancsollyuk se ora t se na pot ne varj mikelt az parancsolo uri czimeres levelünket la tod ottan mingyart sieseggel júj be...és az marhat és juhoka t is ad vissza...és el na halgasd...mert nyargalokkal be hozatunk...es dolgott penigh ött szaz taller birsa gh a lat parancsollyuk az szemeidet jól fel nyisd, hogy megh ne banyad.“ MNL, E 204, M., /N.N/N.N. egri pasa/Fáy László, 1669.07.20, š. 12.

vyberie.¹⁵⁹ Na tento list reagoval miestodržiteľ paša Husajn tak, že uznal, že má Čáki pravdu, a preto netrval viac na tom, aby sa Faj dostavil do Jágru a prisľúbil, že ho nebudú nijakým iným spôsobom obťažovať.¹⁶⁰ Celý problém ukončil posledný list od kapitána Čákiho, ktorý pašovi poďakoval za jeho predošlý list i sľub, že Fajovi nebude ublížené.¹⁶¹ Tento prípad je ukázkou, že nie všetky uhorsko-osmanské spory skončili negatívne a obe strany boli ochotné aj schopné sa dohodnúť a pri riešení problémov spolupracovať.

V niektorých prípadoch sa dokonca zdanení obyvatelia obrátili na Osmanov, aby im vydali potvrdenie o tom, že im z osmanskej strany nehrozí nebezpečenstvo. Príklad na takýto postup máme z Novohradskej stolice. V roku 1640 riešil jágerský miestodržiteľ paša Mehmed (Mehemet passa) žiadosť obyvateľky Prše Kataríny Heteši (Kata Hetessy), ktorá za to, že jej, jej sluhom a dobytku Osmani nijako neublížia prisľúbila, že im bude pravidelne platiť dane a sumu. Miestodržiteľ jej žiadosti vyhovel a napísal jej ochranný list, v ktorom sa zaručil, že jej nikto neublíži a nebude ju obťažovať.¹⁶²

¹⁵⁹ „Fay Laszlo...az na gysagod uri czimeres levelét kezűnköz hozza, mellyet el mulatni nem merészelné hozzank fel jút, mind az na gysagod...levelét megh mutatvan, s mindarra nezven, Egerbe menetesere szabadasgot kérvén. Megh olvasvan azért az nagyasagod uri czimeres levelét csudalkozással ertyük hogy na gysagod az Horti Török ur helytelen va dolasanak helyt adott...na gysagod ha ezt jol megh gondollya ez hallatlan és nem kicsiny dologh, s az ket hatalmas csaszarak között valo szent békesegnek nyilván valo sertegetése...megh nem engedgyük az Török vegh hazakban valo ja rast, ahoz kepest Fay Laszlonak is megh nem engedhetyük, sőt elese feje vesztese ala t megh parancsoltuk, megh ne mereszellyen próbálni be menetetis.“ Tamže, /C/Csáky Ferenc felsőmo.i főkapitány/N.N., egri pasa, 1669.08.13, š. 12.

¹⁶⁰ „Fay Laszlo...Eger varaba nem jűtt és ezen tul is nem erőltessenek...és hogy ha ellent tartunk, az szent békessegnek sertegetésere volna, szomszéd úr vitez jo akaronk az szent békességet mi nem sertegettyük...és tovab Fay Laszlott nem bantyük.“ Tamže, /C/Csáky Ferenc felsőmo.i főkapitány/N.N., egri pasa, 1669.08.13, š. 12.

¹⁶¹ „Az Fay Laszlo dolgaban levelűnkre ira tot na gysagod jo valasz tetelét illendő becsüllettel vévén. Koszonyűk...hogy na gysagod nem fogja Fay Laszlott bantani, és uj dolgokat követni sem akar. Melyben mi szinten megh is nyugottunk –s el is hiszűk hogy...sem Fay Laszlott sem mast nem haborgattat.“ Tamže, M./N.N./N.N egri pasa/Csáky Ferenc felsőmo.i főkapitány, 1669.08.15, š. 12.

¹⁶² „Jűve hozank vitezlo ur Musztafa a ga, jelente azt hogy Filek varaban lakozo Hetessy Kata nevő assony Perse nevő fa luban...kivanna tőluk hit levelet, kimellet eo ma ganak, szolgálainak marha ia nak semmi bantassa ne lenne, az hatalmas csaszar adoiat...Török ur szomaiat be adna esztendobe. Myis ez szörint foga dgiuk uri hitűnkre...semmi bantassok ne legön.“ MNL, Összeírások, E 190 Archivum familiae Rákóczi, /1640/ Mehemed, egri pasa, š. 9, č. 2555. Porovnaj s: ERDÉLYI,

Ešte zaujímavejší je prípad manželov, ktorí sa v roku 1684 obrátili na jágerského kajmakána Ahmeda pašu so žiadosťou o povolenie presťahovať sa z Osmanmi nespoplatnenej uhorskej oblasti na spoplatnené územie. Išlo o manželov Pavla Hovaša (Hovas Palko) a Katarínu Lenkei (Lenkei Kata), ktorí chceli holdovať osmanskému sultánovi a platiť mu dane. Kajmakán ich žiadosti vyhovel a vydal im ochranný list. V ňom im prisľúbil, že sa môžu presťahovať na osmanské územie a žiť tam. Dokonca sa mohli pokojne a bez obáv pohybovať po cestách aj lesoch, len pri sebe nesmeli nosiť zbraň. Títo manželia sa dostali pod ochranu sultána, čo znamenalo, že v prípade, ak by im bolo ublížené alebo by sa dostali do zajatia, mali sa o nich postarať osmanskí vojaci.¹⁶³

Okrem rozmanitých nepokojov, ku ktorým na pohraničí dochádzalo sa vyskytli aj zmienky o pokojnom uhorsko-osmanskom spolunažívaní, v niektorých prípadoch to dokonca zašlo ešte ďalej a stretnutia Osmanov s miestnym obyvateľstvom vôbec nezapadali do tradičného nepriateľského vzorca. Ukázalo sa, že civilné obyvateľstvo sa s Osmanmi dokázalo aj zbližiť a vytvoriť živé kontakty. Prirodzene, informácie o takýchto priateľských stretnutiach neboli pre uhorskú stranu vítané a aj v prameňoch na ne narazíme len výnimočne. S takouto situáciou nás oboznamuje list palatína Františka Vešeléniho z konca roku 1664 adresovaný Zvolenskej stolici. Palatín sa sťažoval na to, že sa počas príméria rozmnožili prípady, keď sa pohraničné obyvateľstvo príliš priatelilo s Osmanmi. Nielenže sa s nimi stretávali, ale aj jedli, pili a dokonca sa spolu aj opíjali. Takéto správanie bolo z pohľadu palatína, pochopiteľne, neprijateľné a aj nebezpečné.¹⁶⁴

Gabriella: Túlélesi stratégiák a török idején. In ÁCS, Pál – SZÉKELY, Júlia (eds.). *Identitás és kultúra a török hódoltság idején*. Budapest : Balassi kiadó, 2012, s. 89-99; SZ. SIMON, Éva. Sorfordító kényszerpályák. Menekülők és behódolók a oszmán-magyar határvidéken. In *Tamás*, s. 100-110.

¹⁶³ „...ez meg nevezet Hovas Palkoes felesége Lenkei Kata...akarnak hódolatlan heliről miként la kosok jönni es hatalmas csaszarunknak hódolni es adozni...uri hit levelönkel adtok kezökben, hagi az bocsuéletös uri hit levelünk ereje a talt hódolhasanak es a dozhasanak es bizva n csendesegben lakhasanak sott minden felelöm nekül jarhasanak es kelhesenek akar uton akar ut felen akar erdőben akar micsoda helieken, csak hagi nalok fegiveer ne tala ltasek. Hagi ha pedig...hodult va gi hódolatlan heliekön valami bantasok es fogsagok ernek, hatalmas csaszarnak...vitezöknek segitsegevel es oltalommal lenni es melletök fogni.“ BLÁŠKOVIČ, Jozef. Prepisy osmanských listín a ich preklady (rukopis). Blaškovičova knižnica, Múzeum Jána Thaina v Nových Zámkoch, č. 3 148/2

¹⁶⁴ „...az mostani békességnek szine alatt...végbeliek barátságot és szövetséget kezdenek vetni

Na slovensko-osmanskom pomedzí sa vyskytli aj ďalšie prípady, keď spolpatnení obyvatelia s Osmanmi vedome spolupracovali. Išlo o sťahovanie sa na osmanské územie Uhorska, vstupovanie do osmanských služieb, či snahy o prestúpenie na moslimskú vieru. Do osmanských služieb odchádzali skôr mladí muži, dokonca sú známe aj prípady, keď sa miestne dievčatá vydali za osmanských vojakov.¹⁶⁵ Asi najznámejší zo slovenského územia je prípad hajduka Galka z Veľkej Slatiny, ktorý sa počas jedného roka venoval odvádzaniu ľudí do osmanských služieb. Keď ho chytili a vypočúvali, popísal štyri prípady, keď miestni vydali svoje dcéry za Osmanov.¹⁶⁶

V niektorých prípadoch dokonca osmanskí úradníci riešili sťažnosti obyvateľov na neprístopnosti zo strany cisárskych vojakov a kururcov. V máji roku 1679 sa obyvatelia Gemerskej stolice sťažovali u jágerského miestodržiteľa Mehmeda pašu na škody, ktoré im spôsobili lúpeživí kuruci a labanci. Kvôli nim vraj nemohli ani vychádzať zo svojich domov, keďže lúpili, drancovali a týrali ich. Dokonca ich vraj narážali na koly, vyhánali ich z ich domovov, bili ich a kradli im aj dobytok. Paša súcitol s ich situáciou a nariadil im, aby sa v celej stolici postavili proti týmto lúpežníkom, mali ich vyhnať, prípadne pochytať a mohli ich aj beztrešne zabiť.¹⁶⁷

Sťažnosti Osmanov na porušovanie prímeria

Osmani tiež spisovali uhorské výčiny a dožadovali sa nápravy nepravostí, ktoré páchali uhorskí vojaci. Niekoľko takýchto listov popisuje situáciu aj v jágerskom vilájete. Jágerský miestodržiteľ Sokolovič Ibrahim paša vo svojom liste z roku 1632 popísal neprijemnosti, ktoré Osmanom spôsobovali uhorskí vojaci a žiadal urovnanie situácie

(Törökökkel), hogy nemcsaktársalkodnak, hanem esznek, isznak, vendégeskednek és részeseskednek egyaránt velek.“ ŠA BB, Zvolenská župa, Militaria 1613 – 1720, 28. december 1664, fasc. 4.

¹⁶⁵ VESELÁ-PŘENOSILOVÁ, Zdenka. Ke vzťahu slovenského lidu k osmanské expanzi. In *Československý časopis historický*, 1975, 23, s. 702.

¹⁶⁶ „...sám od seba bez mučenia a pri zvliekani z kože vyhradil..., že zo slobodnej vôle dali Turkovi svoje dcéry: Lisbeta...dal svoju dcéru Mehmedovi azabovi. Dora v Dolných Strhároch...dala svoju dcéru Annu tureckému Rácovi. Žófia Demetrovich z dediny pod Modrým Kameňom dala svoju dcéru Betku Mustáfovi Kisovi. Jano Priszta vka...dal svoju dcéru Doru tureckému Rácovi, urobil jej však sva dbu.“ MATUNÁK, Michal. *Víglašský zámok*. Zvolen: Okresné múzeum, 1960, s. 35.

¹⁶⁷ ŠA BB, GŽ I, KS, 1679, máj 27., Eger, š. 2. Pozri aj: BLASKOVICS, ref. 2, s. 22-25.

a zachovanie mieru na pohraničí. V jeho liste nájdeme opis ôsmich konfliktov, počas ktorých uhorskí vojaci zajali či zabili niekoľkých osmanských vojakov, alebo im ukradli kone, prípadne ich okradli o istý finančný obnos. V jednom prípade dokonca došlo k únosu niekoľkých detí. V miestodržiteľovom opise, ako to bývalo v takýchto prípadoch zvykom, sa objavujú len nekonkrétne údaje. Jágerský miestodržiteľ sa ponosoval na vysoké sumy, za ktoré sa zajatí Osmani museli vykupovať a žiadal urovnanie situácie, o ktorej informoval aj palatína. Podľa jeho slov uhorskí vojaci počas rôznych stretov spolu pripravili o život 45 osmanských vojakov, ktorí slúžili v posádkach patriacich k jágerskému vilájetu. Okrem toho uniesli niekoľkých vojakov a aj niekoľko koní, tu ale neuviedol bližšie údaje. Pri iných potýčkach Osmanom ukradli 80 koní a počas jedného prepadu ich vraj pripravili o 12 000 zlatých. Výška výkupného za zajatých osmanských bojovníkov sa podľa jágerského miestodržiteľa pohybovala v rozmedzí 1 000 – 3 000 zlatých, v jednom prípade dokonca požadovali za výmenu zajatca až 5 000 zlatých. Sokolovič Ibrahim paša sa sťažoval najmä na neprimeranú výšku výkupného.¹⁶⁸ Tá bola v prípade osmanských zajatcov vo všeobecnosti vyššia a niekedy presiahla aj sumu, ktorú spomína paša.

Predstavitelia osmanskej strany tvrdili, že udržanie mieru je ich prioritou, a preto sa sťažovali na to, že z uhorskej strany dochádzalo k porušovaniu mierových zmlúv a k narušovaniu života na pohraničí. V roku 1666 sa na takéto správanie pohraničných uhorských vojakov sťažoval jágerský miestodržiteľ Ibrahim paša (Ibraim passa), ktorý opísal rôzne konflikty na pohraničí. Podľa neho ónodskí vojaci rabovali v dedinách a poddaným odháňali dobytok, prípadne ho zabíjali. Paša tak chcel vedieť, či sa tieto neprávosti dejú s vedomím adresáta, o čom bude ďalej informovať sultána, alebo o nich nevie a neschvaľuje ich a v tom prípade má upozorniť pohraničných kapitánov, aby nekonali činy proti prímeriu, a aby poddaným nekradli dobytok.¹⁶⁹

¹⁶⁸ MNL, Esterházy család hercegi ágának levéltára, P 123, Miklósnádor iratai 1593 – 1647, (ďalej MNI), zv. i, mikrofilm č. 4687.

¹⁶⁹ „...az szent békességhez megh tartottunk kit ennek utanna is szentül megh tartunk...nem tudhatyúk ha Na gysagod híren vagyon, vagy a karattyá, az véghbeli katonak cselekedeti, az el mult napokban az Onodúak falukat föl rabolva menny szamu marhat el hatítottak és az varmegyében mennyit le va gtak...most ismit az Onody vitezek többekkel ed gyűt, három negy százan zas szlostúl az Tisza n által mentek, ugy vélyük ismit fa lukat rabolni, azon kívűl az Füleki vitezek is többen ha rom szaznal

Prečiny voči mierovým dohodám iniciované z uhorskej strany Osmanmi využívali aj pri rokovaníach o predĺžení mieru. Ich námietky pritom boli často až príliš všeobecné a nedozvedáme sa v nich konkrétne vyčíslenie škôd, ktoré utrpeli. V správe, ktorá približovala rokovania o mieri v júni roku 1682 v Konštantínopole sa dozvedáme len toľko, že vzhľadom na sťažnosti Osmanov nie je šanca na udržanie prímeria.¹⁷⁰ Ani pri objasnení príčin nespokojnosti neboli osmanskí splnomocnenci obširnejší a vieme z nich len toľko, že Osmanmi utrpeli veľa škôd, a že im uhorskí vojaci zajali aj zabilí veľa ľudí.¹⁷¹

Tieto prípady poukazujú na to, že život na uhorsko-osmanskom pomedzí prinášal rozmanité situácie. Väčšina stretov, ktoré sme popísali, bola skôr negatívna. Hlavnú pozornosť sme sústredili na otázku zajatcov a prípady usmrtenia obyvateľov Osmanmi, ktoré sa mohli v najvýraznejšej miere podpísať pod úbytkom obyvateľstva Gemerskej stolice. Ako sa ukázalo, k takýmto situáciám nedochádzalo až tak často, a tak môžeme vylúčiť, že by mala osmanská prítomnosť fatálne následky na pokles gemerskej populácie. Okrem týchto dvoch hlavných tém sme sa snažili zaznamenať rozmanité formy vzájomných kontaktov, pravda, v tomto prípade pramene „hovoria“ najmä o neprijemných stretoch.

Snažili sme sa zachytiť a popísať rôzne väčšie i menšie konflikty, ktoré zasahovali do života obyvateľov a poskladať tak mozaiku každodenného života na uhorsko-osmanskom pomedzí. Keďže každá minca má dve strany, bolo by mylné si myslieť, že kontakty s Osmanmi boli vždy len nepriateľské, a že snahou Osmanov bolo svojim kresťanským poddaným vždy len škodiť. Zmienok o neutrálnych ba až pozitívnych vzťahoch je, žiaľ, v prameňoch veľmi málo. Z toho, čo sa nám podarilo zistiť je vidieť, že Osmanmi mali snahu riešiť rôzne lokálne a konkrétne problémy v prospech miestneho obyvateľstva. Potvrdzujú to aj zmienky

ale mentek az mezöseghre...nagysa ghos szomszéd vitéz ur jo akarunk, ha ez dologh na gysa ghod akarattyabúl ál tudosicson nagysa ghod, hogy...hatalmas csaszarunk tudtara adgyuk, ha pedig ez dolgokra nagysa godhnak szabadsághra és akarattya nincsen, kérjük na gysagodat az véghbéli kapitányokat zabolaza megh, hogy az szent békesseghen dolgozt ne cseleketessék, az szegény hodultsá ghot marhaiokbúl ne fogyazságh...“ MNL, E 204, M., N.N./? Ibrahim egri pasa/ N.N., 1666.07.25., Eger, š. 20.

¹⁷⁰ „...és nyilván informalny, hogy az békesseghrul reménsegh nincsen.“ MNL, PNI, mikro film č. 4721, zv.93, nro. 9577.

¹⁷¹ „...sok karokat szenvedet az Török, sok embert le va gattok, soka t fogattok...“ Tamže.

o sťahovaní sa obyvateľstva na spoplatnené osmanské územie, čo naznačuje, že osmanské zdanenie nemuselo byť nutne vnímané len negatívne.

Ak sa pozrieme na sťažnosti, ktoré boli súčasťou jednotlivých mierových rokovanií, väčšinou sú plné zmienok o nedovolenom zdaňovaní, vraždení, unášaní obyvateľstva a ďalších hrôz, ktoré skutočne vytvárajú nelichotivý obraz danej doby. Často však v týchto opisoch chýbajú konkrétne čísla a fakty. Ak sa sústredíme na situáciu v konkrétnom priestore (v našom prípade územie Gemerskej stolice) ukazuje sa, že spolužitie s Osmanmi tu v priebehu 17. storočia nebolo až tak „búrľivé“. Tento fakt mohol súvisieť aj s tým, že gemerské obyvateľstvo väčšinou rýchlo pristúpilo na platenie daní a poplatkov Osmanom a tí tak nemali dôvod správať sa k miestnym nepriateľsky, ale práve naopak, snažili sa o udržanie tohto stavu.

Prílohy

1.

List Stanislava Turzu¹⁷² zo dňa 5. septembra 1622 adresovaný Petrovi Kohárimu.¹⁷³

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Koháry-Coburg I., 870.

Vznešený pán, náš ctený priateľ!

Blaho a naše priateľstvo Vám dávame. Vaša Milosť je oboznámená s tým, v akej veľkej biede a chudobe žije úbohé spoplatnené [obyvateľstvo] kvôli ostrihomskému begovi a aj My sme s veľkou bolesťou pochopili, že ich núti k plateniu nevídaných a nezvyklých daní, k noseniu dreva na palánky a ďalších vecí, čo je nad rámec toho, na čom sa dohodli,

¹⁷² Stanislav Turzo bol uhorským palatínom v rokoch 1622 – 1625.

¹⁷³ Peter Kohári (1564 – 1629) bol synom Imricha Koháriho, stal sa vojakom a preslávil svoj rod hrdinskými činmi v protiosmanských bojoch. Stal sa podkapitánom Nových Zámkov, bojoval pri Ostrihome pod velením arcivojvodu a neskoršieho cisára Mateja Habsburského. S vojou udatnosťou a hrdinskými činmi si získal cisárovu priazeň. V roku 1616 mu bol udelený barónsky titul a v roku 1622 dostal do zálohu čabradsko-sitnianske panstvo, ktorého právoplatným majiteľom sa stal v roku 1629.

keď sa im poddali a dostali o tom list s pečatou.¹⁷⁴ Ostrihomský beg je preto taký opovážlivý, lebo kapitáni a dostojníci sa zabávajú mimo pohraničných pevností.¹⁷⁵ Keďže veci sa majú takto, Vašu Milosť žiadame, ba vzhľadom na naše postavenie palatína, ktoré plným právom plníme, Vám rozkazujeme, aby ste s opaterou dohliadli na úbohých spoplatnených obyvateľov, aby ich nebili, neokrádali a neutláčili. Po prvé, nech Vaša Milosť napíše begovi, aby nechodil na spoplatnené územie, nech ich [obyvateľov] nenapáda a okrem dohodnutých daní od nich nežiada iné nezvyklé dane, nosenie dreva na palánky. Vzhľadom na to, že takéto veci sú v rozpore s dohodou oboch mocných cisárov, čo vôbec nechceme dovoliť, dohliadneme na to [aby ich od obyvateľov nežiadali] a čo sa stane, závisí od samotného bega alebo od pod neho patriacich vojakov. Nie My ale Vy budete toho príčinou,¹⁷⁶ ndržiac sa rozhodnutia, toto mu napíšete a dávajte si pozor, Vaša Milosť, a chráňte spoplatnené územie, chráňte ho aj s ostatnými pohraničnými kapitánmi, ktorým sme už v tejto veci rozkázali. Pevné zdravie Vašej Veľkomožnej manželke. Dané v našom hrade dňa 5. septembra roku Pána 1622.

Váš Veľkomožný Pán - oddaný priateľ, vystrojený mocou,
palatín Stanislav Turzo

PS: Vaša Milosť nech pošle všetkým pohraničným kapitánom list.

¹⁷⁴ Ostrihomský beg - môžeme predpokladať, že išlo o sandžakbega, respektíve vyššie postaveného predstaviteľa ostrihmského sandžaku, nútil spoplatnené obyvateľstvo k vykonávaniu robôt a k plateniu poplatkov, ktoré boli nad rámec povinností, ktoré si dohodli v čase, keď sa im obyvatelia poddali a dostali sa pod osmanské zdanenie. Výška dohodnutých poplatkov a povinností bola spísaná a potvrdená pečatou príslušného osmanského hodnostára (= list s pečatou), preto sa nespokojní poddaní zvykli odvolávať práve na tento dokument.

¹⁷⁵ V tejto časti palatín popisuje problém, s ktorým sme sa stretli vo viacerých listoch z tohto obdobia (pozri aj preklad listu č. 2), a to fakt, že si vojaci slúžiaci v pohraničných pevnostiach často neplnili svoje povinnosti dôsledne, opúšťali svoje stanoviská a zabávali sa. V niektorých listoch sa dokonca popisuje, že okrádali miestne obyvateľstvo, ktoré mali chrániť.

¹⁷⁶ toho príčinou = príčinou sporu, nepokojov.

2.

List Juraja Horváta zo dňa 8. októbra 1630 adresovaný Petrovi Kohárimu.

Štátny archív v Banskej Bytrici, fond Koháry-Coburg I, 908.

Osvietený a veľavážený pán mne najmilostivejší!

Nech pán Boh Vašu Milosť požehná všetkým dobrým a dlhým životom v zdraví!

Vaša Milosť rozkázala, aby sme Vás informovali o všetkých, ktorí sa pohybujú v okolí pohraničia. Vašej Milosti o týchto veciach v našom okolí iné napísať neviem [než toto:].

Tu neďaleko pohraničia pri opustenej dedine Táb¹⁷⁷ Pavlovi Budaimu odniesli jedného sluhu aj s koňom nevedno kam patriaci Turci.¹⁷⁸ Druhýkrát z polí dediny zvanej Kiarov¹⁷⁹ [Turci] ukradli dvoch sedliackych chlapcov a okrem nich ukradli aj kravy. Toto vykonali týždeň až dva pred dňom sv. Jakuba.¹⁸⁰ V období pred Turícami solnockí [Turci] sľali šesť vojakov a okrem toho nevieme, že by sa stalo niečo v našom okolí či na pohraničnom obyvateľstve.

V súčasnej situácii sa príslušníci vojska veľmi rozmaznali, z vlastnej vôle sa neporiadne túlajú [po krají]. Treba ich priviesť k disciplíne, aby na nich neboli sťažnosti, alebo aby si nespôsobili nejakú škodu.

Veci patriace ...¹⁸¹ bega Derviša, ktoré na rozkaz jeho Milosti pána palatína a na rozkaz Vašej Milosti boli pozbierané a ktoré žiadajú, bez správ Vašej Milosti sa neodvážim vydať a ...¹⁸² som kvôli tomu. Vašu Milosť preto žiadam, aby ma aj o tom infomovala [a napísala mi] čo mám robiť. Pán Boh nech Vašu Milosť udrží v pevnom zdraví dlhé roky.

Napísané v sídle Sečany 8. októbra roku 1630.

Ponížený sluha Vašej Milosti
Juraj Horvát.

¹⁷⁷ Táb bolo opustené sídlo v novohradskej stolici, ktoré sa nachádzalo juhozápadne od Sečian.

¹⁷⁸ V prepise a v preklade listín sme sa rozhodli používať termín „*Turek*“ namiesto vhodnejšieho pojmu *Osman*, a to najmä kvôli zachovaniu autenticity prekladaných listov.

¹⁷⁹ Kiarov sa nachádzal v novohradskej stolici, severozápadne od Sečian.

¹⁸⁰ Deň sv. Jakuba – 25. júl.

¹⁸¹ Ťažko čitateľné slovo v dokumente, ktoré sa nám nepodarilo preložiť.

¹⁸² Ťažko čitateľné slovo v dokumente, ktoré sa nám nepodarilo preložiť.

Záznamy o skutkoch Turkov z okolia Drégeľskej Palánky vykonané v lete roku 1630 napriek svätému prímeriu:¹⁸³

- 1) Pánovi menom Juraj Tor¹⁸⁴ uniesli manželku, oslobodili ju novohradskí jazdci.
- 2) Tomášovi Viktorovi Kerekovi,¹⁸⁵ žoldnierovi jeho cisárskeho veličenstva, spod Palánky ukradli dva kone, ktoré sú aj dodnes u nich.
- 3) Valentínovi Rokomimu,¹⁸⁶ desiatnikovi jeho cisárskeho veličenstva, ukradli v noci z okolia Palánky tri kone, podľa správ, sa tieto [kone] podarilo získať späť od Turkov.
- 4) Z ...¹⁸⁷ uniesli jednu spoplatnenú ženu a dodnes ju držia [v zajatí].
- 5) Pred pár dňami stali poplatného čabradského pastora.
- 6) Druhý deň tohto mesiaca stali hlavu jednému človeku z Plachtiniec¹⁸⁸ a Juraja Santu¹⁸⁹ odniesli [so sebou].
- 7) Turci uniesli troch sluhov Jeho výsosti, ktorí sa starali o kone a pohybovali sa po dedine v istej veci na koňoch. V Budíne ich do jedného stali. Aj teraz nejakých chytili a držia, ale toto sa stalo vlani v zime.

3.

*Ochranný list budínskeho Mehmeta Agu zo dňa 11. októbra 1669 potvrdzujúci prepustenie Petra Šajtoša.*¹⁹⁰

Maďarský národný archív v Budapešti, Esterházy család hercegi ágának levéltára: Pál nádor iratai 1651 – 1713, P 125, 69 zv., nro. 6622.

Roku 1669, dňa 11. októbra.

My budínski bojovníci, Mehmet Aga spolu s jeho druhmi Vás pozdravujeme a dávame na vedomie tureckým aj uhorským

¹⁸³ Ide o zoznam prehreškov Osmano v oči mierovej zmluve. Je priložený k listu, ale napísaný na osobitnom papieri a podľa písma ho písal iný pisateľ.

¹⁸⁴ Thor György.

¹⁸⁵ Kerek Gíozo Tamas.

¹⁸⁶ Rokiomi Balint.

¹⁸⁷ Nečitateľné miesto v dokumente.

¹⁸⁸ Plachtince sa nachádzali v Hontianskej stolici na juh o d Modrého Kameňa.

¹⁸⁹ Szanto Gyór.

¹⁹⁰ Ide o potvrdenie o zaplatení výkupného zo zajatia. List je zároveň ochranou a zárukou pre oslobodeného zajatca, že ho nebudú trávať iné osmanské oddiely.

bojovníkom, že sme zajali Petra Šajtoša¹⁹¹ a dohodli sme sa na [zaplatení] 50 toliarov. Pri dome richtára Gregora Tőšera,¹⁹² zaplatil [dohodnutú sumu] 50 toliarov. Gregor Palla, Štefan Palla, Andrej Jančo, Štefan Súč, Juraj Havadi¹⁹³ boli pritom [boli svedkami]. Náš list potvrdený pečaťou [potvrďzuje, že] môj priateľ Peťo Šajtoš môže slobodne odísť, nášmu biednemu priateľovi sme darovali rok a pol slobody. Proti nášmu rozhodnutiu neodporujte, Vy tureckí pešiaci a jazdci, ale uznajte slobodný pohyb úbohého zajatca a všade ho nechajte na pokoji. Tento náš list nech je ochranou a pomocou nášmu priateľovi filakovskému Petrovi Šajtošovi.

[Dátum] uvedený hore.

4.

*List Samuela Beloviča zo dňa 15 septembra 1681 adresovaný Štefanovi Kohárimu.*¹⁹⁴

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Koháry-Coburg I., 330.

Vašej Milosti, môjmu pánovi ponížene slúžim.

Prajem Vašej Milosti, nech Vás Boh požehná šťastím a všetkým dobrým.

Aby som nezabudol informovať Vašu Milosť o tunajších správach, dávam Vám na známosť, že ja, Milostivý pán, spolu s [mojimi] vojakmi som sa vydal za Turkami do Ostrožky,¹⁹⁵ ale nemohli sme na nich naraziť. Pán poručík Kakuk sa spolu s hajdúchmi vydal smerom k Matre. Ale hatvanskí Turci, počítajúc 200 jazdcov a pešiakov, sa vybrali do tábora smerom k Jágru a zastavili sa v dedine zvanej Debrő,¹⁹⁶ blízko Jágru,

¹⁹¹ Saytos Peter.

¹⁹² Tőser Gergeli.

¹⁹³ Palla Gergeli, Palla Istvan, Jantso Andras, Szűts Istvan, Havady György.

¹⁹⁴ Štefan II. Kohári (1649 – 1731) sa ako 18-ročný stal veliteľom pred dunajských vojsk, bol dedičným kapitánom filakovského hradu. V roku 1682 bol zajatý Imrichom Tökölím a na slobodu sa dostal až po porážke Osmanov v roku 1685. Po ťažkých útrapách sa mu od cisára dostalo najvyšších počt - získal dedičný grófsky titul, dedičné županstvo Hontianskej stolice a hodnosť poľného maršála. Umrel na hrade Čbraď vo veku 82 rokov a je pochovaný v rodinnej hrobke v kláštore v Hronskom Beňadiku.

¹⁹⁵ V dokumente zapísaná ako *Osztroska*, miesto sa nám nepodarilo lokalizovať.

¹⁹⁶ Debrő sa nachádzalo v Hevešskej stolici, juhozápadne od Jágru.

avšak tu pán poručík Kakuk na nich zrazu zaútočil, s Božím požehnaním, tak, že jedenásť [tureckých] hláv a desať Turkov, jednu zástavu, 30 koní aj s vecami spolu priniesli. Títo Turci so sebou brali do Jágru šesť miestnych kresťanských zajatcov a polovicu tých, čo nedávno získali pri Sečanoch, aj týchto oslobodili. Z nich, s Božou pomocou, siedmych oslobodili bez zaplatenia a sedliaci rozprávajú, že [Turci] si odniesli 28 tiel do Hatvanu,¹⁹⁷ ranených bolo tiež veľmi veľa. Z našich, vďaka Bohu, viac ako jeden človek nepadol. A ako sa pán poručík, na šťastie zajatcov, vybral skúsiť [šťastie] a Boh ho požehnal, tak úbohý Rajsa to šťastie nemal. V Modrom Kameni je [držaný] jeden zajatec, pán Litkei, ale aj toho získame, písal som už o tom jeho Milosti pánovi Balašovi. Snažíme sa získať aj zajatca [pána] Petra Orosa a verím Bohu, že do návratu Vašej Milosti oboch oslobodíme a možno aj viacerých.

Vybral som po jednom [tureckom] zajatcovi pre Vás Vaša Milosť a pre jeho Milosť generála Vikiho. Hajdúsi zas jeden pekný tulec spolu s lukom a šípmi dali.¹⁹⁸ Práve dnes priniesli [vojaci] z Hajnáčky dve [turecké] hlavy a dvoch Turkov, traja miestni hajdúsi priniesli jedného Turka spod Jágru. S Božou pomocou sa nám darí získať späť Modrý Kameň. Čo sa týka správ, Milostivý pane, z tureckého tábora sa vrátili povozníci, boli medzi nimi Rimavskosobotčania aj [obyvatelia] z Püspöku. Tí rozprávajú, že sedmohradské knieža je v okolí Varadína, blízko dediny zvanej Margita spolu s moldavskými a valašskými vajdami. Turci sú pri Vardíne a kuruci sa pohybujú pri Debrecíne. Jeho Milosť Generál Capra sa s táborom jeho Veličenstva tento mesiac vybral z dediny Keszney¹⁹⁹ smerom k Tokaju ide jeho Milosť. List Vašej Milosti napísaný pre mňa druhého a tretieho dňa tohto mesiaca som veľmi pokorne prijal. Pochopil so Vašu Milosť, že tam hore ma mnohí obviňujú, že ja by som bol príčinou onej porážky, ale až sa Vaša Milosť s Božou pomocou vráti domov, zistí, kto bol príčinou. Ja nikoho neobviňujem, tiež by som chcel požiadať Vašu Milosť, aby mi dala vedieť, čo mám robiť, až príde do Sobôtky.²⁰⁰ Čo sa týka rozkazu o chytení vicegenerála Lukáša Mača a

¹⁹⁷ T.j. na osmanskej strane zomrelo 28 mužov.

¹⁹⁸ Ide o výpočet rôznych darov (otroci a zbrane) získaných od Osmanov pre významných uhorských predstaviteľov.

¹⁹⁹ Dedinu sa nám nepodarilo lokalizovať.

²⁰⁰ Sobôtko – pevnosť, ktorá sa nachádzala 2 km severozápadne od Rimavskej Soboty.

Sálkaja,²⁰¹ ja Milosť pán by som to srdečne urobil, ale ešte sa nevrátili domov, ale akonáhle sa vrátia, dám ich chytiť a dám to na vedomie Vašej Milosti, nezabudnem na to. Aj to som chcel dať na vedomie Vašej Milosti, že pán Štefan Nagy sa vybral s palošom do vojenskej dielne za kováčom, ktorý býva pri bráne. Dvakrát ho odtiaľ vyhnali a to až tak, že ak by tam neboli iní ľudia, tak by ho zabil, takýto exces vykonal. Kvôli tomu žiadam, aby Vaša Milosť neodvrátila odo mňa svoju priazeň a držala mi stranu proti neprajníkom. Aj ja tu doma sa zariadim tak, aby som konal v súlade s Vašou vôľou. Boh nech žehná dobrú vôľu Vašej Milosti, za ktorú som vďačný. Aj priekopu som už, Milostivý pane, vďaka Bohu, z väčšej časti vykopal. Prijal som list Vašej Milosti, v ktorom Vaša Milosť píše, že by bolo dobré, keby som tam [u Vás] mal nejakého [svojho] človeka, ktorý by dohliadol na moje záležitosti. Prosím Vašu Milosť, ak uzná, že je to potrebné, nech ráči niekoho objednať, veď ho zaplatím. Písal som už jednému miestnemu človeku menom Ján Lacko, ale neviem, či to prijme alebo nie. Po tomto nachávam Vašu Milosť pod Božou ochranou.

Ostávam poníženým sluhom Vašej Milosti, kým žijem.

Filakovo, 15. september roku 1681.

Samuel Belovič

²⁰¹ Lukáts Macsa s Szal Kay.